

FuTArk

*Funktionsvariation
Tillgänglighet
Uppdragsarkeologi*

Rapport från en förstudie inom Riksantikvarieämbetets FoU-program

Elin Engström (red.)

Anna Arnberg
Elin Engström
Theres Furuskog
Göran Gruber
Birgitta Larsson

FuTArk

FUNKTIONSVARIATION, TILLGÄNGLIGHET, UPPDRAGSARKEOLOGI

Rapport från en förstudie inom Riksantikvarieämbetets FoU-program

Elin Engström (red.)

Anna Arnberg
Elin Engström
Theres Furuskog
Göran Gruber
Birgitta Larsson

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

STIFTELSEN KULTURMILJÖVÅRD
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmd.se

© Författarna och Stiftelsen Kulturmiljövård 2017

Samtliga foton tagna av Göran Gruber.

ISBN 978-91-7453-666-9

Tryck: JustNu, Västerås 2017

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Inledning	7
Förstudiens utgångspunkter	8
Teoretisk orientering	10
Etiska överväganden	12
Workshop på Norrköpings stadsmuseum	13
Fältbesök vid den arkeologiska undersökningen i Fiskeby	13
Föredrag och diskussioner	24
Centrala begrepp	25
Slutsatser	26
Enkätundersökning ställd till uppdragsarkeologiska aktörer	27
Utgångspunkter	27
Resultat	28
Slutsatser	33
Kartläggning av tekniska hjälpmedel	34
Kulturpolitik, kulturarv och tillgänglighet	35
Tillgängliga platser och tillfälliga platser	36
Slutsatser	36
Kartläggning av tidigare projekt	37
Utgångspunkter	37
Resultat	38
Slutsatser	40
Översikt av tidigare forskning	41
Utgångspunkter	41
Nationell och internationell översikt	41
Slutsatser	48
Förstudiens resultat	49
Behov av fortsatta studier	50
Lättläst sammanfattning	52
Källförteckning	53
Bilagor	60
Bilaga 1. Enkät ställd till arkeologiska aktörer	60
Bilaga 2. Webbssidor där sökningar har gjorts	62
Bilaga 3. Presentation av tidigare projekt	64

Sammanfattning

Alla människor har rätt att kunna ta del av historia och kulturarv och att vara delaktiga i samhället på likvärdiga villkor. Detta omfattar även uppdragsarkeologin. Uppdragsarkeologin ska alltså vara tillgänglig för alla. Men är det så idag?

Projekt FuTArk – Funktionsvariation, Tillgänglighet, Uppdragsarkeologi – beviljades 2017 finansiering från Riksantikvarieämbetets FoU-medel för att under året genomföra en förstudie. Fokus för arbetet med förstudien har varit att skapa förutsättningar för ett större FoU-projekt med målet att vidga mångfaldsperspektivet inom uppdragsarkeologin och att funktionshinderperspektiv och tillgänglighet på sikt ska kunna utgöra integrerade delar av uppdragsarkeologins arbetssätt och diskurs.

Förstudiens samarbetspartners var Stiftelsen Kulturmiljövård, Arkeologerna SHMM och Norrköpings stadsmuseum, med Stiftelsen Kulturmiljövård som medelförvaltare. Fokusområde för projektet var Norrköping/Östergötland.

Projektet har bestått av två bärande delar – att genom en workshop skapa förutsättningar för en framtida samverkan med personer/organisationer med olika erfarenheter av funktionsnedsättningar, samt att ta fram ett brett kunskapsunderlag. Inbjudna deltagare på workshopen var representanter från Funktionsrätt Östergötland, HSO Norrköping, den ideella kulturföreningen Utopia samt Länsstyrelsen Östergötland.

Workshopen genomfördes under två dagar på Norrköpings stadsmuseum i maj 2017. Syftet var att utbyta erfarenheter och att tillsammans definiera luckor, fånga upp brister och formulera önskemål i mötet med uppdragsarkeologin. Workshopen inleddes med en gemensam visning av Arkeologerna SHMMs då pågående arkeologiska undersökning i Fiskeby utanför Norrköping och följdes av diskussioner och presentationer från de medverkande.

Förstudiens empiriska arbete har utgått från flera delstudier: en enkätundersökning riktade till uppdragsarkeologiska företag, med syfte att kartlägga hur företag inom svensk uppdragsarkeologi idag arbetar med tillgänglighetsfrågor; en översiktlig kartläggning av hjälpmedel/tekniska lösningar med relevans för projektet; en översiktlig kartläggning av andra

projekt inom kulturarvssektorn, såväl nationellt som internationellt, med relevans för projektet; en litteraturstudie med syfte att identifiera hur funktionshinderperspektivet behandlats inom arkeologin, såväl nationellt/internationellt som i nutid/dåtid.

Förstudiens workshop och delstudier har visat att uppdragsarkeologins förmedling kan utvecklas och behöver hitta nya arbetssätt för att bli mer tillgänglig för personer med funktionsnedsättning. Tre angelägna utvecklingsområden inför ett fortsatt FoU-projekt har identifierats. Dessa kan sammanfattas genom tre teman: *Attityder till tillgänglighet*, *Tillgänglig förmedling* och *Tillgängliga innehåll*. Enkätundersökningar ställda till uppdragsarkeologins aktörer och utbildningsinstitutioner, litteraturstudier av arkeologisk forskning liksom befintliga regelverk och riktlinjer, samt workshoppar tillsammans med funktionshinderrörelsen har identifierats som framgångsrika arbetsmetoder.

Vi vill rikta ett varmt tack till alla som på olika sätt bidragit till projekt FuTArks genomförande: Agneta Lindqvist och Karin Kleveland från Funktionsrätt Östergötland, Mats Linder Skogberg och Peter Hallsten från HSO Norrköping, Jenny Hyltén-Cavallius och Lilian Paunovic Olsson från kulturföreningen Utopia samt Bertha Ekstrand Amaya och Magnus Reuter-dahl från Länsstyrelsen Östergötland. Stort tack även till Marita Sjölin på Arkeologerna SHMM samt de uppdragsarkeologiska aktörer som svarade på FuTArks enkät.

Denna rapport är tryckt med stöd från Riksantikvarieämbetets FoU-medel.

Inledning

Anna Arnberg och Elin Engström

Alla människor har rätt att kunna ta del av historia och kulturarv och att vara delaktiga i samhället på likvärdiga villkor. Detta omfattar även uppdragsarkeologin. Uppdragsarkeologi är de arkeologiska undersökningar som efter beslut av länsstyrelsen genomförs i samband med markexploateringar.¹ Uppdragsarkeologi utförs av arkeologiska företag på uppdrag av det allmänna. I kulturmiljölagen finns bestämmelser för hur verksamheten ska fungera och Riksantikvarieämbetet tar fram föreskrifter och allmänna råd för tillämpningen av lagen.² Enligt föreskrifterna ska uppdragsarkeologin skapa kunskap med relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Resultaten ska vara tillgängliga och användbara för de målgrupper som undersökningen riktar sig till, vilket kan vara olika i olika fall.

På ett övergripande plan ska alltså uppdragsarkeologin vara tillgänglig för alla. Men är det så idag? Rapporter och vetenskapliga bearbetningar publiceras och finns tillgängliga för allmänheten som offentliga handlingar. Inte sällan görs också satsningar att förmedla uppdragsarkeologins resultat i populärvetenskapliga publikationer. Även förmedling i fält till allmänheten har idag blivit en viktig del av uppdragsarkeologin. För många är mötet med arkeologin alltså en promenad, bilfärd eller knapptryckning bort. Men är det samma sak som att uppdragsarkeologin är tillgänglig? Hur mötet ser ut mellan uppdragsarkeologin och personer med funktionsnedsättning vet vi idag alldeles för lite om. Våra erfarenheter från att ha arbetat inom uppdragsarkeologin är dock att det finns brister som i hög grad beror på okunskap. En förutsättning för en mer tillgänglig och inkluderande uppdragsarkeologi ligger därför i erfarenhetsutbyte med andra aktörer.

Projekt FuTArk – Funktionsvariation, Tillgänglighet, Uppdragsarkeologi – beviljades 2017 finansiering från Riksantikvarieämbetets FoU-medel för att under året genomföra en förstudie. Visionen för FuTArk är att *alla* ska kunna känna sig delaktiga i och ta del av uppdragsarkeologin. I ansökan till Riksantikvarieämbetet formulerades därför förstudiens syfte till att ”skapa förutsättningar för ett större FoU-projekt med målet att bredda

---

1) <https://www.raa.se/lagar-och-stod/kulturmiljolagen-kml/fornminnen-2-kap/uppdragsarkeologi/>

2) Kulturmiljölag SFS 1988:950.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolag-1988950_sfs-1988-950

Föreskrifter uppdragsarkeologi KRFS 2017:1.

http://www.kulturradet.se/Documents/Om%20Kultur%C3%A5det/F%C3%B6rfattningssamling/krfs_2017_1_web.pdf

uppdragssarkeologins publika arbetssätt, innehåll och relevans utifrån ett mångfaldsperspektiv med fokus på tillgänglighet och funktionsvariation”. Detta innefattar dels mer klassiska tillgänglighetsfrågor, men även sätt att kommunicera och förmåga att inkludera fler erfarenheter och perspektiv. Inom förstudien anordnades det därför en workshop samt togs fram ett brett kunskapsunderlag. En viktig del av projektet har bestått i att etablera kontakter med bland annat funktionshinderrörelsen för att tillsammans kunna definiera luckor, behov och önskemål i mötet med uppdragsarkeologin inför en större FoU-ansökan.

Förstudiens samarbetspartners var Stiftelsen Kulturmiljövård, Arkeologerna Statens Historiska Museer (SHMM) och Norrköpings stadsmuseum, med Stiftelsen Kulturmiljövård som medelförvaltare.

Förstudiens fokusområde var Norrköping/Östergötland. Inbjudna deltagare på workshopen var representanter från Funktionsrätt Östergötland (tidigare Handikappföreningarna Östergötland), HSO Norrköping (Handikappföreningarnas samarbetsorgan i Norrköpings kommun), den ideella kulturföreningen Utopia samt Länsstyrelsen Östergötland.

Den här rapporten består av en inledande beskrivning av förstudiens utgångspunkter och genomförande, en redogörelse av förstudiens workshop och delstudier, samt en sammanfattande diskussion. Sist finns en lättläst sammanfattning över hela rapporten.

Förstudiens utgångspunkter

Förstudien knyter an till *Riksantikvarieämbetets FoU-program 2017–2021* (2016) och temat ”Kulturarv och hållbar utveckling”. Här fastslås att kunskap behövs för att utveckla ett socialt hållbart samhälle som är inkluderande och jämlikt. Projekten inom detta tema kan bland annat handla om tillgänglighet i vid bemärkelse samt funktionshinderfrågor. Funktionsnedsättning är en av diskrimineringsgrunderna. Diskriminering kan vara direkt eller indirekt, och innefattar bland annat bristande tillgänglighet.³ I Riksantikvarieämbetets rapport utifrån regeringens strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011–2016, *Kulturarv för alla* (2016), fastslås att det är en mänsklig rättighet att kunna ta del av historien och kulturarvet och att vara delaktig i samhället på lika villkor. Att hitta nya arbetssätt som kan skapa en mer tillgänglig uppdragsarkeologi är därför en angelägen uppgift.

Hittills har frågor kring tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning fått relativt liten uppmärksamhet inom svensk uppdragsarkeologi. Mer övergripande diskussioner kring hur uppdragsarkeologin på ett strategiskt sätt kan arbeta med mångfaldsfrågor med fokus på tillgänglighet och funktionshinderperspektiv saknas därför. Kunskaper kan hämtas från andra delar av kulturarvssektorn, främst museisektorn, såväl nationellt

---

3) www.do.se

som internationellt. Samtidigt är uppdragsarkeologins förutsättningar delvis andra då verksamheten regleras av andra regelverk och bedrivs på skiftande geografiska och i huvudsak kortvariga platser. Erfarenheter från andra delar av kulturarvssektorn kan därför fungera som utgångspunkt, men är inte direkt överförbara på uppdragsarkeologin.

Fokus för arbetet med förstudien har varit att skapa förutsättningar för ett större FoU-projekt med målet att vidga mångfaldsperspektivet inom uppdragsarkeologin och att funktionshinderperspektiv och tillgänglighet på sikt ska utgöra integrerade delar av uppdragsarkeologins arbetssätt och diskurs. Genom att hitta vägar för samverkan mellan uppdragsarkeologin och civilsamhället strävar FuTArk mot att göra arkeologi och kulturarv tillgängligt och relevant för fler. Ambitionen med FuTArk är därmed att bidra till en mer inkluderande uppdragsarkeologi, snarare än med särlösningar.

Genomförande

Förstudien genomfördes under 2017 och har bestått av två bärande delar – att genom en workshop skapa förutsättningar för en framtida samverkan med personer/organisationer med olika erfarenheter av funktionsnedsättningar, samt att ta fram ett brett kunskapsunderlag.

Workshopen genomfördes under två dagar på Norrköpings stadsmuseum i maj 2017. Syftet var att utbyta erfarenheter och att tillsammans definiera luckor, fånga upp brister och formulera önskemål i mötet med uppdragsarkeologin. Medverkande var FuTArks projektdeltagare samt representanter för Funktionsrätt Östergötland, HSO Norrköping, kulturföreningen Utopia och Länsstyrelsen Östergötland. Workshopen inleddes med en gemensam visning av den då pågående arkeologiska undersökningen i Fiskeby utanför Norrköping och följdes av diskussioner och presentationer från de medverkande.

Förstudiens empiriska arbete har utgått ifrån flera delstudier:

- En enkätundersökning riktad till uppdragsarkeologiska företag, med syfte att kartlägga hur företag inom svensk uppdragsarkeologi arbetar med mångfald och tillgänglighet utifrån ett funktionshinderperspektiv.
- En översiktlig kartläggning av andra projekt, främst inom kulturarvssektorn, såväl nationellt som internationellt, med relevans för projektet.
- En översiktlig kartläggning av hjälpmedel/tekniska lösningar (inklusive digitala/webbaserade medier) med relevans för projektet.
- En litteraturstudie med syfte att identifiera hur frågor kring mångfald, tillgänglighet och funktionshinderperspektivet behandlats inom arkeologin, såväl nationellt/internationellt som i nutid/dåtid. Litteraturstudien innefattade också en översiktlig kartläggning av relevant teoretisk litteratur, främst med inriktning mot kritiska kulturarvsstudier samt funktionshinderforskning.

Teoretisk orientering

Arbetet med FuTArks förstudie har huvudsakligen rört sig inom två forskningsfält – kritiska kulturarvsstudier och funktionshinderforskning.

Kritiska kulturarvsstudier

En utgångspunkt för projektet har varit att kulturarv inte bara handlar om det förflutna, utan även om nutid och framtid. Det är en aktiv process som innefattar ett urval av föremål, platser och praktiker från det förflutna som vi speglar oss mot idag och som associeras med värden som vi vill ta med oss in i framtiden (Harrison 2013). Att inkluderas i kulturarvsprocesser handlar därför inte bara om att ta plats i historien, utan är också nära kopplat till frågor om makt och demokrati i samtid och framtid.

Begreppet *Authorised Heritage Discourse (AHD)* har etablerats som ett sätt att förstå den diskurs genom vilken idéer om kulturarv skapas och legitimeras (Smith 2006). AHD normaliserar vissa föreställningar om vad kulturarv är och ger företräde åt vissa praktiker. I Sverige bygger till exempel det uppdragsarkeologiska systemet på att det finns positioner i samhället med makt att bestämma vad som är en fornlämning, men också med makt att bedöma relevanta frågeställningar och målgrupper när denna ska tas bort. Förhållandet tydliggör också den makt och det ansvar som idag vilar på uppdragsarkeologin avseende representation och mångfald i offentliga kulturarvsprocesser. FuTArks förstudie har också utgått ifrån ett relationellt perspektiv på kulturarv vilket betraktas som framväxande ur ett samspel mellan människor, föremål, platser och praktiker (Harrison 2013), och de möjligheter till en mer inkluderade uppdragsarkeologi som kan finnas i ett sådant perspektiv.

Funktionshinderforskning

En viktig del av förstudien har utgjorts av hur frågor kring hur funktionshinderperspektivet och tillgänglighet behandlats inom arkeologin i stort – detta behandlas närmare i de efterföljande kapitel som redovisar de olika delstudierna. En översiktlig kartläggning av funktionshinderforskningens teoretiska perspektiv har i förstudien i huvudsak begränsats till en orientering kring forskningsområdets analysbegrepp. Detta är ingen lätt uppgift – områdets tvärvetenskapliga prägel och rörelse mellan olika discipliner gör att det inom funktionshinderforskningen förekommer flera olika begrepp och definitioner som till viss del används parallellt och som därtill diskuteras livligt (till exempel Shakespeare 2013). Några centrala analysmodeller bildar dock områdets kärna.

En inledande distinktion finns mellan den så kallade *medicinska modellen*, vilken fokuserar på medicinska perspektiv, i huvudsak kopplade till den enskilda individen. Den medicinska modellen är idag till största del ersatt av den så kallade *sociala modellen*, vilken flyttar fokus från individen och

istället analyserar hur funktionshinder uppstår i relationen till det omgivande samhället. Den sociala modellen (till exempel Oliver 1990) analyserar de sociala faktorer, som i högsta grad även har politiska, juridiska och ekonomiska konsekvenser, som hindrar personer med funktionsnedsättning att delta i samhället på lika villkor (Riddle 2013:24ff; Shakespeare 2013:11ff). Detta gör den sociala modellen fylld med politisk sprängkraft och som sådan är den också djupt förankrad i funktionshinderrörelsens arbete med att identifiera och avlägsna hinder i samhället liksom att påverka lagstiftningar nationellt och internationellt (Barnes 2012).

Kritiska funktionshinderstudier utgår i huvudsak från poststrukturalistiska och postmoderna teoretiker såsom Michel Foucault, Judith Butler eller Gilles Deleuze. Influerad av kritiska teoribildningar, såsom feministisk eller postkolonial kritik, flyttar kritiska funktionshindersstudier förståelsen av funktionshinder ytterligare ett steg från den enskilda individen till att bli en fråga om hur normer skapas genom kulturella representationer och diskurs (Shakespeare 2013:47–52). Därmed riktar perspektivet fokus på allas kroppar och, istället för att enbart fråga hur vissa exkluderas, söks också svar på varför det sker (Shildrick 2012:30f). Ett exempel på ett sådant angreppssätt är *cripteori*, som genom att influeras av queerteori ifrågasätter den binära uppdelningen av kroppen i termer av exempelvis sjuk/frisk, och blottar därigenom den starkt normativa uppdelningens konsekvenser (McRuer 2006). En slags väg mellan den sociala modellens skarpa åtskillnad mellan individ och samhälle och kritiska funktionshinderstudiers ibland ensidiga fokus på kulturella representationer är den *kulturella modellen*, som ofta återfinns inom humanistisk forskning. Här undersöks samspelet mellan kropp, kroppslighet och sociala och kulturella processer, för att undersöka hur de står i relation till och därigenom också påverkar varandra (Snyder & Mitchell 2006).

De olika analysmodellerna påverkar inte bara exempelvis metod- och materialval inom forskning, utan har även effekt på vilka begrepp som används inom funktionshinderrörelsen i stort. Under förstudiens workshop aktualiserades detta genom deltagarnas olika hållning kring begrepp. Några vägledades av Socialstyrelsens rekommenderade begrepp, i vilket *funktionsnedsättning* definieras som fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga hos en person, medan *funktionshinder* definieras som den begränsning en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen.⁴ Socialstyrelsens rekommendation baseras således på den sociala modellens distinktioner. Andra vägledades av begreppet *funktionsvariation*, som beskriver den fysiska, psykiska eller kognitiva variation som finns hos alla människor, utan att värdera den som är ned-satt eller fullkomlig, frisk eller sjuk. Begreppet funktionsvariation är av den anledningen inte synonymt med funktionsnedsättning, eftersom det senare förutsätter en norm vilket en person med funktionsnedsättning avviker ifrån. En *normbrytande funktionsvariation* är istället det begrepp som används för att beskriva just de funktionsvariationer som bryter mot samhällets rådande normer kring funktionalitet. Begreppet

---

4) <http://termbank.socialstyrelsen.se/>

funktionsvariation har således sin bakgrund i ett normkritiskt perspektiv och en strävan att människor inte ska delas in i kategorier, exempelvis utifrån funktion (Gillberg m.fl. 2017:69).⁵ Begreppet funktionsvariation ligger därmed närmare den poststrukturalistiska tradition som kännetecknar kritiska funktionshindersstudier. Både begreppen funktionsvariation och Socialstyrelsens rekommenderade begrepp funktionsnedsättning och funktionshinder används idag parallellt inom myndigheter, musei- och kulturarvsområdet. I ansökan till Riksantikvarieämbetet användes också begreppet funktionsvariation, som även återfinns i FuTArks projekt-titel. I den här rapporten kommer dock Socialstyrelsens rekommenderade begrepp fortsättningsvis att användas. Se mer nedan i kapitlet "Workshop på Norrköpings stadsmuseum".

Etiska överväganden

Viktiga etiska frågor som förstudien aktualiserar berör relationen forskare–medaktör. Här har dokumenten *Handikapprörelsen och forskningen* (Gardeström 2006), *Från forskningsobjekt till medaktör* (Wermeling & Nydahl 2011) och *Handikappförbundens plattform för forskning* varit centrala.⁶ Dokumenten är utgivna av Funktionsrätt Sverige (tidigare Handikappförbunden) och diskuterar bland annat samverkan och roller. *Handikappförbundens plattform för forskning* utgör en sammanställning av de ståndpunkter Funktionsrätt Sverige har när det gäller forskningspolitik. Den redogör för situationen idag och lyfter också hur organisationen vill ha det i framtiden. Den forskning som efterlyses bygger på brukarmedverkan och att den specifika kunskap personer har av att leva med funktionsnedsättning, och vad i samhället som orsakar funktionshinder, ska tas med i forskningen. Den utgår ifrån de mänskliga rättigheterna och granskar maktstrukturer i samhället. För att möta detta har förstudien utgått ifrån ett normkritiskt perspektiv där förhållandet mellan forskare–medaktör ingår som en central del. Arbetet med förstudien har bedrivits med utgångspunkt i den checklista för brukarmedverkan som arbetades fram inom projektet *Från forskningsobjekt till medaktör*.⁷ Detta innebar bland annat att workshopen planerades med hänsyn till deltagarnas olika behov, att deltagarna erbjöds ett arvode för sin medverkan samt att framtagandet av denna rapport har skett i samverkan med deltagarna.

---

5) Se även: www.genus.se/ord/funktionalitet-funktionsvariation-och-funkofobi/

6) <http://funktionsratt.se/hemsida.eu/wp-content/uploads/2017/02/Plattform-Forskning-2017.pdf>

7) <http://funktionsratt.se/sidor-utanfor-menyn/brukarmedverkan/checklista-for-brukarmedverkan/>

Workshop på Norrköpings stadsmuseum

Theres Furuskog

Den 22–23 maj 2017 hölls en workshop på Norrköpings stadsmuseum. Syftet var att etablera en kontakt med funktionshinderrörelsen för att utbyta erfarenheter och hitta gemensamma samarbetsområden, samt att tillsammans definiera luckor, fånga upp brister och formulera funktionshinderrörelsens önskemål i mötet med uppdragsarkeologin. I workshopen deltog FuTArks projektdeltagare från Stiftelsen Kulturmiljövård, Arkeologerna SHMM och Norrköpings stadsmuseum samt representanter för Funktionsrätt Östergötland, HSO Norrköping och kulturföreningen Utopia. Länsstyrelsen Östergötland deltog som en inbjuden diskussionspart under hela workshopen.

Workshopen inleddes med en gemensam visning av den då pågående arkeologiska undersökningen i Fiskeby utanför Norrköping med efterföljande gruppdiskussioner om besöket. Under workshopens andra dag höll de deltagande organisationerna kortare presentationer om sina verksamheter och projekt som de deltagit i. Workshopen avslutades med en gemensam diskussion om innehåll och upplägg för ett fortsatt gemensamt projekt.

Fältbesök vid den arkeologiska undersökningen i Fiskeby

Under workshopens första dag genomförde hela gruppen ett fältbesök till den arkeologiska undersökningen vid Fiskeby utanför Norrköping. Där undersökte Arkeologerna SHMM delar av en boplatz från brons-/järnålder och de erbjöd i samband med undersökningen visningar för allmänheten vid ett flertal tillfällen. Platsen lämpade sig således bra för ett fältbesök som sedan kunde användas som utgångspunkt för en diskussion kring tillgänglighet och uppdragsarkeologi. Inför besöket hade inga särskilda anpassningar gjorts, utan syftet var att få det så likt en vanlig visning som möjligt. Den arkeolog som höll i visningen var inte heller informerad om vilka eventuella funktionsnedsättningar som deltagarna hade. För flera workshopdeltagare var guideturen deras första möte med uppdragsarkeologin och arkeologiskt fältarbete. Inför besöket hade samtliga deltagare fått diskussionsfrågor att reflektera kring och efter besöket togs dessa upp till diskussion i mindre grupper.

Dag två avslutades med diskussioner kring de funktionshinder som gruppen identifierat i uppdragsarkeologins publika relation. Diskussionerna kretsade kring hur dessa kan förändras och hur det nätverk som workshopen etablerat skulle kunna bli en del i ett sådant arbete. Diskussionerna identifierade såväl problem som möjligheter att arbeta vidare med inom ett större projekt. Nedan följer några korta nedslag ur diskussionerna.

Inför besöket

Att hitta ut till en undersökningsplats, som ofta ligger i ännu ej bebyggda områden, kan ofta vara svårt. Har man dessutom en funktionsnedsättning kan detta bli än svårare. Under workshopen uppdagades denna svårighet att hitta till utgrävningsplatsen. Deltagarna åkte i flera bilar, men trots instruktioner och att förarna var väl förtrogna med området åkte ett sällskap fel och blev försenade till visningen. Under diskussionen identifierades några viktiga punkter att ta hänsyn till inför uppdragsarkeologins visningar:

- Det är viktigt med bra och tydlig information redan i annonseringen inför visningen, gärna med hänvisning till en webbplats där ytterligare information finns eller kontaktuppgifter till någon som kan besvara eventuella frågor om tillgängligheten.
- Beskriv inte själv platsen som "ej tillgänglig" i informationsmaterialet. Utgå istället från en faktisk beskrivning av tillgängligheten så att varje person själv kan avgöra om platsen är tillgänglig för just dem.
- Det är bra om det ingår en beskrivning av hur man tar sig till platsen såväl med bil som med kollektivtrafik, gärna GPS-koordinater och avstånd i meter. Avståndsangivelser i tid bör undvikas då detta är mycket individuellt.
- En eller ett par tillgänglighetssanpassade parkeringsplatser får gärna finnas vid visningstillfället.
- Om informationen läggs upp på webbsidor och sociala medier är det av största vikt att informationen inte enbart består av bilder och text i PDF-format då syntolkningsprogram inte kan översätta dessa.
- Flera workshopdeltagare såg gärna att frågan om anpassning ställdes redan i annonseringen och att man erbjuds att höra av sig ifall det behövs speciell hjälp. Det är också mycket viktigt att bemötandet blir positivt och lösningsorienterat.

Platsen

Redan vid infarten till undersökningsplatsen identifierades de första svårigheterna utifrån ett tillgänglighetsperspektiv. Liksom många andra exploateringsområden fanns inga asfalterade vägar, utan infarten till etableringen bestod av en brant backe ner till en mindre yta belagd med grus. Detta kan medföra många svårigheter, exempelvis blir det svårt och tungt för rullstolsburna att ta sig fram. I övrigt bestod området av ett stort fält. Besöket ägde rum under en dag med vackert väder så marken var torr och inget ytterligare hinder utgjordes av till exempel lera, men marken var ojämn och bevuxen med ogräs. Det var också en cirka 500 meters promenad från parkeringen ut till själva undersökningsområdet.

Guidningen

Guidturen som vi besökte under workshopen följde ett ganska klassiskt format. Efter en kort inledning vid etableringen och parkeringen tog vi en promenad till undersökningsplatsen där guiden berättade om utgrävningens resultat och visade de undersökta anläggningarna, i detta fall husgrunder från bronsålder och äldre järnålder. Därefter tog vi en gemensam promenad tillbaka till etableringen, där guiden visade ett antal fynd från utgrävningen.

Exempel

Under den efterföljande diskussionen identifierades några generella punkter utifrån den gemensamma visningen i fält. Dessa illustreras genom bilderna på följande sidor. Vi vill förtydliga att diskussionen gäller uppdragsarkeologins visningar i allmänhet och inte specifikt detta tillfälle.

Syntolkning: På bilden syns workshopens deltagare som går över ett stort fält. I täten går utgrävningens guide. Hon utmärker sig eftersom hon har neongul arbetsjacka och byxor, medan de övriga är mer vardagligt klädda. Marken är plan men täckt av halm och det växer fullt med maskrosor över ytan. Längre bort, dit gruppen är på väg, skymtas stora jordhögar runt en kalare yta, där själva utgrävningen sker.

Att ta sig fram

Vid en guidetur kan det vara långt att gå till själva undersökningsområdet. Diskussionen under workshopen rörde sig därmed mycket kring hur man skulle kunna förbättra möjligheterna för synskadade eller rullstolsburna att besöka och uppleva en arkeologisk utgrävning. Exempelvis närmades frågor kring hur själva terrängen kan förändras för att bli mer tillgänglig, till exempel genom att plana ut marken och skapa en enklare väg, eller att använda olika hjälpmedel såsom mattor som kan rullas ut och bilda ett plant underlag. Mattor som dessa används exempelvis ofta på musikfestivaler. Alla visningar behöver inte heller vara gående/stående utan man kan med fördel ha med enklare fällstolar. Dessa bör finnas till hands vid alla stopp ifall inte alla deltagare har möjlighet att bära med sig dem själva. En uppfattning bland några av deltagarna var att vissa terrängar helt enkelt inte är tillgängliga för alla, och att man då i högre grad kan satsa på andra förmedlingsmetoder istället.

Syntolkning: På bilden syns utgrävningens guide och workshopgruppen som står i en cirkel runt henne. Deltagarna har blicken riktad mot guiden och lyssnar koncentrerat. De står på en grusplan och bakom gruppen skymtar en parkerad bil och en container.

Information

Flera deltagare poängterade vikten av att först få information om området i lugn och ro, till exempel via hemsidan innan ett besök, men också i början av guideturen för att på själva undersökningsplatsen få information om vad som händer just nu. Är man förberedd på vad man kommer att få se blir det lättare att skapa sig en bra bild av detta ute på plats. Ett förslag är att dramaturgin för visningen innefattar att en del information berättas både inledningsvis och sedan illustreras ute vid schaktet.

Syntolkning: På bilden står workshopens deltagare i en cirkel runt utgrävningens guide. De lyssnar alla koncentrerat. I bakgrunden syns ett tåg åka förbi strax bakom gruppen.

Ljud och oljud

Även vid relativt små grupper kan guiden använda sig av röstförstärkare, speciellt om det finns många bakgrundsljud som stör på platsen. Bakgrundsljud kan till exempel vara ljud från närliggande bilväg, järnväg och industri eller stark vind. Som guide är det även bra att tänka på att använda sig av ett lätt språk och undvika facktermer. Om dessa används bör de också förklaras för besökarna.

Syntolkning: Bilden visar workshopgruppen som går över en stor, plan och torr jordyta – utgrävningsschaktet. Längst fram går guiden och de övriga går bakom och tittar ner i marken. Längre bak ledsagas två personer.

Ledsagning

Personer i en grupp kan behöva ledsagning. Det är inte alltid som en synskadad har någon med sig som kan göra detta och det är guiden som vet den enklaste vägen på undersökningsplatsen. Även ytor som uppfattas som tillgängliga kan vara svåra att ta sig fram på för personer med synned-sättning, då små gropar eller ojämnheter kan vara svåra att upptäcka.

Syntolkning: I förgrunden på bilden syns en mängd stakkäppar i trä som är nedstuckna i utgrävningsytan. Några är små och några är höga och lite grövre käppar som markerar stolphål. De bildar olika rader och visar resterna av ett forntida hus. I bakgrunden på bilden står workshopgruppen och tittar ut mot utgrävningsytan och stakkäpparna.

Synlighet

Vid arkeologiska utgrävningar används markeringspinnar för att visa var fynd och arkeologiska lämningar hittats. Stakkäppar markerar ofta stolphål till hus från brons-/järnålder. För personer med synnedsättning kan dessa vara svåra att se mot underlaget. Kontrastfärger på markeringspinnarna kan vara ett sätt att undvika snubbelrisk och att underlätta för personer med synnedsättning att ta till sig informationen om platsen.

Syntolkning: På bilden står workshopgruppen med ryggen åt kameran. De tittar mot guiden och en stor, plan och torr jordyta bakom henne, det är utgrävningsschaktet. Guiden håller i ett stort fotografi på ett rekonstruerat forntida hus som hon visar för gruppen. Längre bakom guiden skymtar en arkeolog som är lutad ner mot marken och gräver. I horisonten skymtar högar av jord i kanten av schaktet. Bakom det syns träd och en väg med bilar som åker förbi.

Illustrationer

Taktila modeller och bilder av byggnader och andra konstruktioner underlättar för alla deltagare då det kan vara svårt att enbart med hjälp av till exempel stolphål på undersökningsytan skapa sig en bild av hur det egentligen har sett ut. Om bilder används bör dessa syntolkas, det vill säga att man beskriver bilden målande, så att alla deltagare kan göra sig en bild av hur platsen ser ut idag och hur den sett ut tidigare.

Syntolkning: På bilden står workshopgruppen nära runt guiden, som visar arkeologiska föremål.

Fynd och föremål

Arkeologiska föremål eller replikor är mycket användbara och kan vara något så enkelt som ett föremål som besökaren får känna på. Detta underlättar inte bara för personer med synnedsättning, utan brukar uppskattas av samtliga deltagare.

Syntolkning: På bilden sitter workshopens deltagare runt ett bord och tittar mot en föredragshållare. På väggen hänger en projektorduk som visar presentationen, när bilden tas diskuteras viktiga begrepp.

Kunskap

Som enskild guide är det självklart mycket att tänka på. Det ligger ett stort ansvar hos personer med någon funktionsnedsättning att själva informera om detta för att visningen ska bli så bra som möjligt. Men det måste också finnas en beredskap och en färdig strategi hos den förmedlande arkeologen att till exempel välja vilken väg som är lämpligast att gå på området eller bedöma om taktila hjälpmedel behövs. Det finns också tekniker för hur man som guide använder ett målade språk eller samlar en grupp närmare sig och dessa bör guiden känna till. Utifrån ett tillgänglighetsperspektiv är det viktigt att personen/personerna som guidar har utbildning i vad man bör tänka på som guide utifrån olika människors förutsättningar. Dessa visningar blir ofta en mycket bättre upplevelse även för personer utan behov av insatser/stöd/hjälp. Alla människor vill känna sig välkomna och helst bör man undvika särbehandlingar eller "specialvisningar" på grund av tillgänglighet så långt det är möjligt.

Föredrag och diskussioner

Funktionsrätt Östergötland

Agneta Lindqvist från Funktionsrätt Östergötland (tidigare Handikappföreningarna Östergötland) berättade om projektet *LikaOlika*. Projektet bedrivs tillsammans med ett stort antal samverkanspartners och finansieras av Arvsfonden, med Funktionsrätt Östergötland som medelförvaltare och projektledare.

Projektet fokuserar på tre områden – kompetensutveckling, arbetskooperativ och mötesplats för unga med funktionsnedsättning. Bakgrunden till projektet är att arbetslösheten är hög bland denna grupp och att kommuner och landsting anställer en mycket låg andel personer med funktionsnedsättning. Målet med projekt *LikaOlika* är därmed att förändra arbetsmarknaden i det offentliga för personer med funktionsnedsättning genom att öka kunskapen om tillgänglig arbetsmarknad och funktionsnedsättning, samt förändra attityder om perspektivet bland politiker och tjänstemän. Inom projektet ingår en utbildning med bland annat statistik samt information om politiska mål och vilka regelverk det finns för att skapa en arbetsmarknad för alla. Projektet innefattar även en ledsagarverksamhet på universitetssjukhuset i Linköping samt en mötesplats och aktiviteter för unga i Linköping. Se även delkapitlet "Kartläggning av tidigare projekt".

HSO Norrköping

Mats Linder Skogberg och Peter Hallsten från HSO Norrköping (Handikappföreningarnas samarbetsorgan i Norrköpings kommun) höll ett föredrag om tillgänglighetsaspekter med inriktning på IT och digitala hjälpmedel. Tillsammans har Mats Linder Skogberg och Peter Hallsten många års yrkeserfarenhet inom IT-området.

De talade om vikten av att information som läggs ut på internet ska kunna vara tillgänglig för alla. Allra minst handlar det om att det som publiceras är tydligt och överblickbart eftersom syftet med att surfa på nätet ju först och främst är att få tillgång till information. Synskadade har ofta egna hjälpmedel på datorn, till exempel taltolkning eller förstöringsverktyg. Man bör därför vara uppmärksam på att det man publicerar ska kunna tolkas av taltolkningsprogram samt att använda tillgängliga typsnitt och tydliga kontraster. Till stor del handlar tillgänglighet på nätet alltså om att tänka efter så att även synskadade kan ta del av den information man vill förmedla. Att vara tillgänglig på nätet kommer också flera andra grupper till del, till exempel de som har svårt med språket. Man kan inte begära att alla ska göra allt, men alla kan göra något för att öka tillgängligheten!

Föreningen Utopia

Jenny Hyltén-Cavallius och Lilian Paunovic Olsson från kulturföreningen Utopia presenterade projektet *Funktek*. Projektet, som pågick mellan 2014 och 2017, bedrevs tillsammans med bland annat Göteborgs stadsmuseum och Riksutställningar och finansierades av Arvsfonden. Projektets utgångspunkt var att alla ska kunna gå på och uppleva museum. Därför utvärderades och testades Göteborgs stadsmuseums olika utställningar och arrangemang med syftet att undersöka vad som var otillgängligt på museet och därigenom se hur museet och dess verksamhet kan förändras för bli tillgängligt för fler.

Inom projektet rekryterades så kallade funktekpiloter för att testa museet och dess utställningar. Genom olika workshops följde testpiloterna museets arbete med att ta fram utställningar, från start till mål. Det som testades var till exempel utställningstexter, ljussättning, formgivning och visningar på museet, vilket också innebar att hitta nya lösningar inom både teknik och pedagogik. Projektets workshopmetod där museet arbetade tillsammans med testpiloterna förändrade också både synsätt hos museets personal och bidrog till långsiktiga förändring i museets arbetssätt, snarare än enskilda och tillfälliga sÄrlösningar. Inom projektet publicerades handboken *Bara gör! Så skapar du ett tillgängligt museum* (Gillberg m.fl. 2017). Se även delkapitlet "Kartläggning av tidigare projekt".

Centrala begrepp

Under workshopens diskussioner aktualiserades också deltagarnas olika hållning kring begrepp. Några höll Socialstyrelsens rekommenderade begrepp som vägledande, där *funktionsnedsättning* definieras som fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga hos en person, medan *funktionshinder* hänvisar till den begrÄnsning en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen.⁸ Andra vägledades av det normkritiska begreppet *funktionsvariation*, som beskriver den fysiska, psykiska eller kognitiva variation som finns hos alla människor, utan att värdera den som nedsatt eller fullkomlig, frisk eller sjuk.⁹

Workshopdeltagarnas olika stÄndpunkter kring begrepp synliggör en lika självklar som central insikt för FuTArks projektgrupp, nämligen att funktionshinderrörelsen är en bred och dynamisk rörelse vars uppfattningar inte alltid är samstämmiga. Användandet av begreppen inom projektet har därmed diskuterats och förändrats under förstudiens gång. Ordet funktionsvariation finns exempelvis representerad i FuTArks projekttitel och i förstudiens ansökningsstexter, medan Socialstyrelsens rekommenderade begrepp används i den här rapporten. Detta visar att en fortsatt diskussion kring centrala begrepp och teoretiska utgångspunkter krÄvs för att ett större FoU-projekt ska bli framgångsrikt. Det visar också att

---

8) <http://termbank.socialstyrelsen.se/>

9) www.genus.se/ord/funktionalitet-funktionsvariation-och-funkofobi/

om projektets resultat ska leda till varaktig förändring och ett funktionshinderperspektiv ska bli en integrerad del av uppdragsarkeologin krävs ett kontinuerligt och brett samarbete med målgruppen, vilket också går helt i linje med kulturarvsforskningens relationella perspektiv.

Slutsatser

Målet med workshoppen var att knyta minst en aktör från funktionshinderrörelsen till FuTArk som samarbetspartner/medsökande i ett större FoU-projekt. Under workshoppen påbörjades därmed också arbetet med att definiera och avgränsa innehåll till ett större projekt samt att utreda dess projektstruktur. Då samtliga deltagare var intresserade av att delta i ett fortsatt FoU-projekt fortsatte detta arbete med en gemensamt uppföljande workshop i augusti 2017. Efter workshoppen kunde följande slutsatser dras:

- Workshopens fältbesök på den arkeologiska utgrävningen i Fiskeby och efterföljande diskussion visar att uppdragsarkeologin har arbetat länge med förmedling, men att den kan utvecklas och behöver hitta nya arbetssätt för att bli mer tillgänglig.
- Utvecklingsmöjligheterna för uppdragsarkeologins förmedlingsverksamhet innefattar både den fysiska tillgängligheten i fält, strategier och metoder för digital förmedling, liksom att öka beredskapen för uppdragsarkeologin att möta en grupp med olika behov på ett bra sätt.
- Bland workshoppens deltagare fanns en kompetensmässig bredd representerad, såsom uppdragsarkeologi och museiverksamhet, kunskap om IT och digital teknik, regelverk och arbetsmarknad liksom erfarenhet av att arbeta tillsammans med testpiloter och att arbeta med workshops som metod.
- För att uppdragsarkeologins förmedlingsverksamhet ska utvecklas på ett hållbart sätt bör ett fortsatt projekt grunda sig i ett aktivt samarbete med funktionshinderrörelsen. Ett workshopformat som till exempel användes inom projekt *Funktek* kan vara en fruktbar modell för detta.

Enkätundersökning ställd till uppdragsarkeologiska aktörer

Göran Gruber

En del av förstudien var att genomföra en enkätundersökning. Utgångspunkten för detta är att svensk uppdragsarkeologi är en förhållandevis liten bransch med ett fåtal aktörer/uppdragstagare. Vi såg en enkät som en lämplig metod att med begränsade resurser enkelt ta reda på hur uppdragsarkeologins utförare (inte beslutsfattare/myndigheter) förhåller sig till funktionshinderperspektiven. Vår förförståelse inför arbetet med enkäten var att funktionshinderperspektiven i relation till uppdragsarkeologins förmedlings-/publika arbete var något av en ickefråga inom branschen. Målet med enkäten var att undersöka om detta stämmer. Samtidigt gav enkäten oss en möjlighet att synliggöra förhållningssätt, men också brister och utvecklingsområden inför en större studie.

Utgångspunkter

Enkäten riktade sig till medlemmar av Sveriges uppdragsarkeologiska branschorganisation (SUBo) och Museiarkeologiska branschorganisationen (M-ark).¹⁰ Målet var att snabbt få en överblick av hur intressenterna inom dessa båda organisationer förhåller sig till samt hur de hanterar frågor rörande funktionsnedsättning och tillgänglighet i den vardagliga uppdragsarkeologiska praktiken. Detta framför allt ur ett offentligt perspektiv.

Enkäten gick ut till samtliga medlemmar i de två organisationerna, sammanlagt 26 stycken då några av aktörerna ingår i båda. Viktigt att notera är att det bland dessa 26 finns olika former av aktörer såsom museer (nationella, regionala, kommunala), privata företag, stiftelser och kooperativ. Enkäten skickades ut den 7 februari 2017. En påminnelse om att svara skickades ut en vecka innan sista inlämningsdatumet som var satt till den 28 februari. Sammanlagt inkom 16 svar, det vill säga en svarsfrekvens på 61%.

---

10) SUBo är "branschorganisationen för verksamheter som bedriver uppdragsarkeologi och organiserar såväl offentliga som privata utförare. Syftet är att verka för goda och likvärdiga villkor nationellt, samt att synliggöra den samhällsnytta kulturmiljöarbetet bidrar med". SUBo har sammanlagt 22 medlemmar (<http://uppdragsarkeologi.se/>).

M-ark är de regionala och kommunala museernas branschorganisation för arkeologi. Syftet är "att stödja våra medlemmar i sitt arbete med att utveckla, bygga upp och kommunicera arkeologisk kunskap som bidrar till samhällsrelevans. Kort sagt – en samhällsnyttig arkeologi för alla". M-ark har 14 medlemmar (<http://www.m-ark.se/>).

Enkäten skickades ut som ett mejl med två bilagor. Mejlet innehöll en kort presentation av enkäten, förutsättningarna och målen med den. I texten framgick att "enkätsvaren kommer endast att användas inom projektet FuTArk". Vidare tydliggjordes att enkäten kommer att redovisas i en rapport samt att insamlat material kommer att skrivas ut i pappersformat och att det materialet arkiveras på Norrköpings stadsmuseum efter avslutat projekt. Bilagorna bestod dels av själva enkäten (en Word-fil som respondenterna uppmanades att skriva svaren i, spara om och sedan skicka tillbaka), dels bestod den av FuTArks projektbeskrivning.

I redovisningen nedan har vi valt att anonymisera svaren eftersom vi huvudsakligen är intresserade av generella förhållningssätt, ageranden och efterfrågade behov. Vi ser inget värde i att i detta skede av projektet lyfta fram och närgranska enskilda aktörer/svarande.

Resultat

Enkäten strukturerades utifrån sex rubriker: 1) Organisation, 2) Mål/Målgrupp, 3) Utförande, 4) Kunskaper, 5) Kontakter/Samarbeten, 6) Framtid. Den bestod av sammanlagt 16 frågor (se nedan och bilaga 1). Frågorna var öppna vilket gav respondenterna möjligheten att med eget språk berätta, beskriva och förklara. Samtidigt uppmanade de i frågorna att beskriva "kortfattat". Flera frågor var inspirerade av projektet Handikapphistoria i kulturarvets (HAIKU) enkät/rapport.¹¹

Organisation

Frågorna kring respondentens organisation var ett sätt att sortera aktörerna och svaren.

- 1) Vilken uppdragsarkeologisk organisation?**
- 2) Vilken är organisationens eventuella huvudman?**
- 3) Namn och funktion på den/de som svarat på enkäten?**
- 4) E-post och telefonnummer?**

Enkäten skickades till en person i chefsposition inom respektive organisation. För museerna valde vi att skicka enkäten till den person som vi, genom deras hemsida, uppfattade leda/samordna museets uppdragsarkeologiska arbete och därmed inte nödvändigtvis museichefen. Undantaget är Arkeologerna SHMM där både avdelningschefen och de fyra enhetscheferna fick varsin enkät. Arkeologernas svar har dock förts samman till ett svar. När det gäller privata företag och stiftelser har enkäten skickats till respektive företagschef. I de fall enkäten skickats till kooperativ så gick enkäten till den person som enligt hemsidan för tillfället samordnade organisationens uppdragsarkeologiska arbete.

---

11) Chafik, Diana & Olsson, Claes. G. 2012. *Funktionshinderperspektiv på museernas arbete. Rapport och diskussionsunderlag inom ramen för Handikapphistoria i kulturarvet – HAIKU.* www.nordiskamuseet.se/sites/default/files/public/Samlingarna/museerna_och_handikapphistorien.pdf

Givet de båda branschorganisationer som vi valt att kontakta kan svaren huvudsakligen sorteras i två grupper:

- Museer med uppdragsarkeologisk avdelning.
- *Renodlade* uppdragsarkeologiska organisationer.

En generell fråga som svaren trots allt väcker är: Vem har svarat, vem representerar svaren? Vad beträffar museerna blir det genom enkätsvaren tydligt att det finns en glidande skala från svar som representerar hela museets verksamhet till svar som bara berör den uppdragsarkeologiska verksamheten. Från vissa aktörer är det tydligt att svaren gäller museet som helhet, medan det i andra fall bara gäller museets uppdragsarkeologi. Ibland är gränsen mellan dessa båda flytande och svårtolkad. Detta gäller inte bara mellan svaren från olika museer utan även i enskilda museers svar. I något fall tydliggörs uppdelning inom den egna organisationen: "... svaren gäller arkeologiska uppdrag och inte XXXXX museums ordinarie förmedlings-, utställningsverksamhet".

Mål/Målgrupper

Frågorna under denna rubrik strukturerades så att de först berörde generella mål/målgrupper med det publika arbetet för att sedan bli mer fokuserade på funktionshinderperspektiv.

5) Finns uttalade mål och/eller strategier för det publika arbetet – förmedling – inom er organisation?

Nästan alla museer svarade att de har någon form av uttalat mål och/eller strategier för det publika arbetet. De som svarade Nej utgick enbart ifrån det uppdragsarkeologiska arbetet. Även bland de mer renodlade uppdragsarkeologiska organisationerna finns sådana mål, alternativt så är det något som organisationen håller på att utarbeta. Men det förekommer också aktörer som har ett mer passivt förhållningssätt till förmedling/publikt arbete. De argumenterar för att det är länsstyrelserna som skapar ramarna för detta arbete och inte den egna organisationen.

6) Vilka målgrupper vänder sig organisationens publika arbete till?

Generellt betonar museerna målgrupperna barn, ungdomar och skolor som viktiga och prioriterade. Andra målgrupper som samtliga aktörer nämner följer traditionella kategorier såsom allmänhet, intresserad allmänhet, kulturmiljöintresserade, forskare, olika utbildningsnivåer, föreningar, företagare, de som bor lokalt/regionalt.

7) Arbetar er organisation med funktionshinderperspektiv som en del av ett mångfaldsarbete (exempelvis genom strategidokument, vid rekryteringar och i publikt arbete)?

Flertalet av museerna uttrycker att det finns utvecklade mångfaldsperspektiv i den egna organisationen. De knyter frågan till generella policydokument om mångfald och/eller arbete med mänskliga rättigheter. Två av museerna pekar på tydliga samarbeten. I ena fallet med kommunens handikappförvaltning, i det andra fallet med projekt *FOKUS*.

Flera av de museer som uppger att de har generella/övergripande policydokument kring dessa områden svarar samtidigt att dessa inte *per se* gäller museets uppdragsarkeologiska verksamhet!

Även bland de renodlade uppdragsarkeologiska organisationerna saknas denna typ av perspektiv på generell nivå. Däremot uppger en organisation att det kan bli en del av enskilda projekt: "Funktionshinder är en av punkterna i checklistan som hanteras för att se vilka åtgärder/insatser som är möjliga att utföra inom aktuellt projekt för att nå specifika grupper som har olika behov." Detta kan tolkas som att perspektivet inte genomsyrar organisationernas verksamhet utan att detta snarare är något som hanteras när *problem* uppstår.

Utförande

8) Vilka former av publik verksamhet arbetar ni med som en del av de uppdragsarkeologiska projekten?

Under denna fråga listas ett stort antal traditionella metoder för förmedling/publikt arbete som sorteras under följande kategorier: personliga möten, trycksaker, nyhetsmedia, Internet, andra presentationsmedier såsom utställningar.

9) Har ni inom er organisation genomfört några särskilda insatser för att öka tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning, till exempel vid visningar i fält, presentation på hemsidor, i rapporter osv?

I svaren till denna fråga lyfter ett flertal museer fram arbetet med sina hemsidor och att de lever upp till WCAG 2.0 AA standard.¹²

Vad beträffar arkeologiskt fältarbete, visningar i fält, anger flertalet att de inte har genomfört några specifika insatser. Även här löser de situationen när den uppstår.

---

12) Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0 innehåller ett stort antal rekommendationer för att göra webbinnehåll mer tillgängligt. Genom att följa dessa rekommendationer görs innehållet tillgängligt för en bredare skara människor med olika typer av funktionsnedsättningar såsom synnedsättningar, hörselnedsättning, inlärningssvårigheter, kognitiva funktionsnedsättningar, begränsad rörlighet, talsvårigheter, ljuskänslighet och kombinationer av dessa.

Några organisationer nämner dock att de har haft enstaka *specialvisningar* för grupper med kognitiva handikapp, med teckentolkning eller att visningar har gjorts rullstolsanpassade.

10) Har ni på annat sätt arbetat med funktionshinderaspekter i ert publika arbete, till exempel genom deltagande aktiviteter, innehåll eller perspektiv?

På denna fråga svarade hälften, 8 av 16, Nej. De flesta av dessa tillhörde de rent uppdragsarkeologiska aktörerna.

I svaren från museerna ges olika exempel, men de är inte specifikt knutna till det uppdragsarkeologiska arbetet utan av mer generell karaktär för hela museet. Flera uttrycker att de anpassar visningar efter grupper, har specialvisningar, håller stängt (måndagar) för specialvisningar. Ett museum svarar på frågan att deras pedagoger har fått utbildning i mångfaldsperspektiv. Ett av museerna har "genom utbildningstillfällen fått tillfälle att uppleva/möta och 'pröva på' tydliga funktionshinder i relation till deras lokaler". Ett annat museum berättar om en föreläsning om handikapp under förhistorisk tid vilken genomförts ett flertal gånger. Ett annat museum nämner att de är knutna till forskning och utveckling som syftar till att till exempel hitta nya taktila och visuella metoder för förmedling.

Generellt visar svaren under denna fråga att funktionshinderaspekter är ett underutvecklat område i aktörernas förmedlings-/publika arbete i samband med uppdragsarkeologiska fältsituationer.

Kunskaper

11) Har ni haft någon utbildning för personalen kring funktionshinderfrågor/perspektiv?

11 av 16 svarade Nej på denna fråga, det vill säga nästan 70%. Samtliga renodlade uppdragsarkeologiska aktörer svarade Nej. Sex av museerna svarade Nej och två svarade Nej i avseende uppdragsarkeologi men Ja, i relation till övriga museet.

Bland de som svarade att organisationen haft utbildning hade två varit del av projekt FOKUS. I något fall hade de själva fått "pröva på" uppenbara funktionshinder. Ett museum hade haft utbildning med fokus på specifika grupper såsom hörselnedsättning och alzheimer.

12) Finns det någon/några inom organisationen som har särskild kunskap eller ett särskilt uppdrag när det gäller bemötandefrågor ur ett funktionshinderperspektiv?

9 av 16 svarade Nej varav fem var museer och fyra renodlade uppdragsarkeologiska organisationer. Två av museerna har kunskapen inom organisationen, men ingen bland uppdragsarkeologerna.

5 svarade Ja. Ett av museerna svarade att alla inom organisationen ska ha kunskap och genomgå regelbunden utbildning. I vissa fall är det utpekade personer som chefer, eller den fastighetsansvarige, som har kunskapen. Ett av museerna har en deltagare inom projekt FOKUS.

En av de uppdragsarkeologiska organisationerna uttrycker att de har kompetens kring hörselskadade.

Kontakter/Samarbete

13) Har ni upprättat/initierat kontakter och/eller samarbeten med någon/några funktionshinderorganisationer eller andra verksamheter inom området? Om ja, hur har detta samarbete sett ut och hur har det påverkat den egna verksamheten, beskriv kortfattat?

10 av 16 svarar Nej, det vill säga drygt 60%. Av dessa var 5 uppdragsarkeologiska organisationer. Av de 5 museerna som också svarade Nej gällde detta bara den uppdragsarkeologiska delen, men inte resten av museet. Ett museum har en doktorand som jobbar med frågorna.

Av de 6 museerna som svarade Ja så angavs olika exempel: kommunens tillgänglighetsstrateg, HSO Jönköping, Attention, Afasiförbundet, Döviana, projekt FOKUS och DHR.

Framtid

14) Har ni upplevt svårigheter och/eller hinder när det gäller ert arbete i relation till funktionshinderområdet?

10 aktörer upplevde inga svårigheter och/eller hinder: 5 renodlade uppdragsarkeologiska aktörer och 5 museer.

Läser vi mellan raderna så blir det tydligt att svaret bottnar i brist på erfarenhet och/eller kunskap kring frågeställningarna. En av de uppdragsarkeologiska aktörerna svarar att det finns en osäkerhet bland projektledare hur de kan/bör hantera fysisk tillgänglighet rent praktiskt. Två av museerna skriver uttryckligen i sina svar: "vi saknar erfarenheter" och "vi har ju inte vänt oss specifikt till dessa grupper".

De 6 aktörer som svarade Ja, samtliga museer, lyfter fram följande problem:

- Problem med fysisk tillgänglighet.
- Ekonomiska resurser, kostnadstäckning.
- Regelverket "att regelverket för exploateringar skapar hinder för att komma och se grävningar live" (arbetsskyddsföreskrifter etc.).

15) Hur planerar ni att arbeta i framtiden?

2 aktörer har inga planer, 1 aktör svarade inte alls. De flesta museerna jobbar vidare med de rutiner som redan finns. Några ger konkreta exempel såsom fortsatt samarbete med Afasiförbundet, utreda digitala verktyg.

16) Hur planerar ni att arbeta med frågor kring publikt arbete, tillgänglighet och funktionshinder i framtiden?

2 aktörer svarade att de inte har några planer inom området, 1 aktör svarade inte alls på frågan. De flesta, framför allt museerna, anger att de kommer att jobba vidare enligt de rutiner de redan har och att frågorna finns naturligt i verksamheterna. Några ger konkreta exempel vad beträffar museets byggnad, samarbete med Afasiförbundet, forskning genom forskarskolan GRASCA vid Linnéuniversitetet, utreda digitala verktyg. En av de uppdragsarkeologiska aktörerna uttryckte att de just nu diskuterar vad de vill förmedla, inte hur.

Slutsatser

Inför förstudiens enkätundersökning innefattades även uppföljande intervjuer. Enkätundersökningen gav dock både ett tydligt och brett resultat mot bakgrund av studiens syfte och frågeställningar. Därför bedömdes att det i detta läge inte var nödvändigt att arbeta vidare med ytterligare datainsamling i form av djupintervjuer med aktörerna. Ett sådant arbete ses som bättre lämpad i ett kommande större forskningsprojekt. Utifrån enkätens resultat kan följande slutsatser sammanfattas:

- Genom enkäten blir det tydligt att det finns en uppdelning mellan museer och deras uppdragsarkeologiska verksamhet, och att det som gäller för museet i stort inte alltid är en del för uppdragsarkeologerna.
- Enkäten bekräftar vår föreställning om att funktionshinderfrågor är ett icke-område för de flesta uppdragstagarna inom uppdragsarkeologin. Aktörerna löser *problemen* när de uppstår – passivt – istället för att vara proaktiva, eller ha på förhand utarbetade idéer med arbetet.
- Attitydfrågan är intressant och nödvändig att analysera vidare. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att förmedling som lagstiftad aktivitet är en ny möjlighet, även om den också tidigare har genomförts. Kan detta spegla uppdragstagarnas svaga intresse för funktionshinderperspektiven?
- De behov som aktörerna tydligt uttrycker är kunskap, utbildning, goda exempel och erfarenhetsutbyte.

Kartläggning av tekniska hjälpmedel

Göran Gruber

Ett delmoment i förstudien FuTArk har berört hjälpmedel/tekniska lösningar med relevans för projektet. Men vad menas med hjälpmedel? Begreppet har uppfattats som svårdefinierat vilket kan botten i att upplevelsen av vad som är ett hjälpmedel varierar från person till person. I Hälso- och sjukvårdslagen finns ingen definition.¹³ Istället används begreppet utifrån sitt användningsområde och det talas om ”hjälpmedel för den dagliga livsföringen”.¹⁴

I Socialstyrelsens definition från 2015 ses hjälpmedel för den dagliga livsföringen som ”individuellt utprovad produkt som syftar till att bibehålla eller öka aktivitet, delaktighet eller självständighet genom att kompensera en funktionsnedsättning”.¹⁵ Här ges exempel i form av rollatorer, grip-tänger, hörapparater, störningssystem eller dator-/mobilapplikationer för påminnelser, det vill säga hjälpmedel som både kan förskrivas och kan köpas på konsumentmarknaden.

I direktiven till hjälpmedelsutredningen *På lika villkor*, vars betänkande kom i maj 2017, ges en bred beskrivning. Hjälpmedel ”är till för den dagliga livsföringen, det vill säga grundläggande vardagliga behov som att äta och klä på sig, förflytta sig, kommunicera med omvärlden, sköta vardagslivets rutiner, gå i förskola, skola eller delta i annan utbildning och arbeta och delta i normala fritids- och rekreationsaktiviteter”.¹⁶

Utredningen konstaterar att hjälpmedelsområdet är under ständig förändring framför allt till följd av att allt fler konsumentprodukter kan användas för att kompensera för en funktionsnedsättning. Idag har många människor tillgång till internetuppkoppling, universellt utformade produkter och digital teknik. Den tekniska utvecklingen har i sin tur medfört

---

13) Hälso- och sjukvårdslagen SFS 1982:763.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/halso--och-sjukvardslag-1982763_sfs-1982-763

14) https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommittedirektiv/hjalpmedel-teknik-och-metoder-for-delaktighet_H3B1134

15) <http://termbank.socialstyrelsen.se/showterm.php?Tid=799>

16) https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommittedirektiv/hjalpmedel-teknik-och-metoder-for-delaktighet_H3B1134

17) SOU 2017:43. Betänkande av Hjälpmedelsutredningen. *På lika villkor! Delaktighet, jämlikhet och effektivitet i hjälpmedelsförsörjningen*.
http://www.regeringen.se/49c8c5/contentassets/09ba8e1b70554a88a21c6450cc10af8e/sou-2017_43_webb_ta.pdf

nya möjligheter till ökad inkludering, delaktighet och självständighet för personer med funktionsnedsättning. Samtidigt uppfattas området som komplext med många huvudmän som tillhandahåller hjälpmedel, beroende på användningsområde. Därför var ett av utredningens huvudmål att lämna förslag på hur ökad likvärdighet i fråga kan skapas samt hur skillnaderna över landet kan minskas.¹⁷

Kulturpolitik, kulturarv och tillgänglighet

De senaste decennierna har sett en förskjutning inom kulturpolitiken. Kulturmiljöarbetet vars tidigare mål låg på nationell nivå, tillskrivs idag värden som ska främja såväl individuell välfärd som social samt ekonomisk hållbar samhällsutveckling. De demokratiska målen innebär att fokus alltmer har kommit att legga på begrepp som delaktighet och tillgänglighet (Beckman 2005).

Under senare tid har kulturmiljöarbetet allt tydligare också närmat sig medborgare med funktionsnedsättning. Sedan 2011 har Riksantikvarieämbetet i uppdrag att driva regeringens funktionshinderspolitik. I sin slutredovisning till regeringen menar myndigheten att funktionshinderfrågorna har fått ett ökat genomslag inom sektorn. Med sitt nationella perspektiv konstaterar Riksantikvarieämbetet att allt fler insatser planeras och genomförs och då ofta i samråd med funktionshinderrörelsen. Den bild som ges är att tillgängligheten till länens kulturmiljöer har förbättrats. "Fler aktörer är nu engagerade i att undanröja hinder och minska diskrimineringen. Genom många goda exempel ser vi hur kulturarvet blir mer inkluderande" (*Kulturarv för alla* 2016:5).

Samtidigt noteras en tröghet i arbetet. Många av landets historiska byggnader och miljöer är fortfarande svåra att ta del av för personer med funktionsnedsättning. Riksantikvarieämbetet menar att detta beror på alltifrån bristande kunskap och engagemang samt otydlighet kring lagkrav och otillräckliga resurser.

Tillgängliga natur- och kulturområden (2013) är en handbok för planering och genomförande av tillgänglighetsåtgärder i skyddade utomhusmiljöer som Riksantikvarieämbetet tagit fram tillsammans med Naturvårdsverket och Handisam (nuvarande Myndigheten för delaktighet). Målet är att utveckla förvaltningen av landets kulturreservat. Målgruppen för handboken är tjänstemän, förvaltare och planerare. Handboken har också en praktisk del som är tänkt att fungera "stödande, aktuell och ge en samlad bild av arbetet med tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning i natur- och kulturlandskapet". Här finns en mängd tips på praktiska handlag och hjälpmedel för att skapa tillgänglighet vad beträffar innehåll i den information som förmedlas och fysisk framkomlighet till dessa platser.

Tillgängliga platser och tillfälliga platser

Handboken såväl som Riksantikvarieämbetets hemsida ger en mängd tips på hur kulturarvsplatser kan göras tillgängliga för personer med funktionsnedsättning. Här finns ett stöd för kulturarvssektorn att börja närma sig frågan. Genomgående för dessa verktyg är att de arbetar med befintliga, stationära och/eller permanenta kulturmiljöer/kulturarvsplatser, så kallade besöksmål. De hjälpmedel som kan användas vid mer tillfälliga händelser som exempelvis skapas i samband med en arkeologisk undersökning är däremot betydligt färre.

Arkeologisk fältpraktik skiljer sig stort från, låt oss säga hembygdsföreningars lokaler. Även om det finns många hjälpmedel som kan användas i båda miljöerna – när det gäller att skapa ett begripligt innehåll, webb-lösningar etc. – så finns det även andra tillgänglighetsaspekter vilka kräver sina specifika lösningar. I samband med FuTArks workshop i Norrköping uppmärksammades till exempel likheten mellan en uppdragsarkeologisk undersökning i fulläkerslandskap som den vid Fiskeby och en musikfestival som Brävallafestivalen ett stenkast bort.

Slutsatser

Vår slutsats när vi granskat hjälpmedel är att det finns stor kunskap och erfarenheter kring detta område inom kulturarvssektorn. Möjligen inte hos alla personer/aktörer. Men för den som vill ta reda på mer, få tips och goda exempel så finns uppgifterna där, exempelvis på Riksantikvarieämbetets hemsida. Samtidigt berör dessa framför allt färdiga, byggda, miljöer. Uppdragsarkeologin måste förstas utifrån sin egen logik, vilket delvis innebär andra förhållningssätt när vi skapar tillgängliga undersökningar. Detta innebär i sin tur behov av andra hjälpmedel. Vilka dessa är mer specifikt är något som ett fortsatt projekt kan ta reda på genom sitt arbete med workshops kopplat till arkeologiska utgrävningar.

Kartläggning av tidigare projekt

Birgitta Larsson

Ett av målen med förstudien var att översiktligt kartlägga tidigare genomförda eller pågående projekt, såväl nationellt som internationellt, med relevans för förstudien.

Utgångspunkter

Syftet med att kartlägga tidigare projekt var att skapa ett kunskapsunderlag som klargör vilka områden fokus legat på och i vilken omfattning projekt har genomförts. Vidare var syftet att få en överblick av vilka aktörer som initierat och drivit projekten samt hur de finansierats.

Sökningar har främst gjorts på internet utifrån tre ingångar – kulturarvssektorn, funktionshinderrörelsen och finansiärer. Samma projekt har därmed ibland påträffats från olika håll. I bilaga 2 redovisas de webbsidor där sökningar har gjorts. Till största delen har sökord som funktionsnedsättning, funktionshinder, funktionsvariation, funktionsrätt, funktionsförmåga, tillgänglig, tillgänglighet, tillgängliggöra, förmedling, projekt och forskning använts. Även en del projekt som nämnts i den litteratur som vi tagit del av har följts upp.

Det har ibland varit problematiskt att hitta information om projekt som ligger längre tillbaka i tiden. Inte sällan är länkar till webbsidor brutna. Vissa webbsidor har varit svåra att söka på och speciellt vad gäller interna projekt är det möjligt att sådana inte alltid har fångats upp. Kartläggningen gör inte anspråk på att vara heltäckande då den avsatta tiden inom förstudien varit begränsad, men tydliga tendenser bland de projekt som kartlagts kan ändå iakttas. Nedan följer en diskussion kring kartläggningens generella tendenser. En sammanställning av kartlagda projekt finns i bilaga 3.

Resultat

Förenklat faller projekten inom tre områden som skulle kunna rubriceras *Tillgängliggöra*, *Synliggöra* och *Möjliggöra involvering/utövande av professionen*.

Tillgängliggöra

De flesta projekten har genomförts med målet att öka tillgängligheten på museer och ett mindre antal på tillgänglighetsfrågor och kulturarv i ett bredare perspektiv. Initiativtagare har främst varit aktörer inom kulturarvssektorn, men även funktionshinderrörelsen har i några fall varit drivande. Projekten har varierat stort i omfång, från endagsseminarier till flera år.

Två av projekten, *Funktek* och *Universell utformning på skånska museer*, har arbetat med likartade metoder i det att de båda har låtit personer med funktionsnedsättningar testa museirum och utställningar. *Funktek* har arbetat med metoden i stor skala och har genomfört ett stort antal workshops och även testat stadsvandringar. Workshoparna runt dessa stadsvandringar och resultaten från dem torde vara av speciellt intresse för diskussionen runt förmedling inom uppdragsarkeologin.

Två av projekten är utställningar – *Kännbart* och *MegaMind*. De har inkluderats i kartläggningen då de har ansetts kunna inspirera till nya metoder inom uppdragsarkeologin för att förmedla den på ett upplevelse-baserat sätt och där fler sinnen än syn och hörsel används.

Ett par av projekten har arbetat med tillgänglighetsfrågor för människor med en specifik funktionsnedsättning – *Jämlig kultur* för barn och unga med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, *Kännbart* för dövblinda och *Vi hör det vi ser* för döva och hörselskadade.

Synliggöra

Den andra stora gruppen som kan urskiljas är projekt och konferenser med fokus på att synliggöra personer med en funktionsnedsättning i historien. Hur har man representerat dessa människor? Vilka frågeställningar har man utgått ifrån? Hur kan man arbeta för att bättre synliggöra personer med olika typer av funktionsnedsättning i historien?

Även projekten i denna grupp har varierat i omfång från endagskonferenser till flera år.

Av de projekt som kartlagts är alla initierade av aktörer inom kulturarvssektorn. Tre projekt – *En perfekt människa?*, *HAIKU* och *FOKUS* arbetade dock i nära samverkan med funktionshinderrörelsen eller människor som hade egna erfarenheter av funktionshinder och funktionsnedsättningar. I den handbok som projekt *FOKUS* publicerat, *Bredda mångfalden* (Chafik 2015), understryks vikten av ett nära samarbete med funktionshinderrörelsen.

Intressant att notera är att flera av de aktörer som svarat på FuTArks enkät nämner just utbildningen genom *FOKUS* som del av sitt mångfaldsarbete och att man därigenom fått särskild kunskap kring funktionshinderfrågor/perspektiv.

Projekten *Att störa homogenitet, Heterogena kulturarv – att ändra framtiden*, *Kalejdoskop* samt *Norm, Nation och Kultur* har behandlat inkludering och exkludering i ett bredare perspektiv, där funktionsnedsättning varit en av många aspekter.

I projektet *DISLIFE* som arbetar med att synliggöra och klargöra hur olika funktionsnedsättningar och samhällsstrukturer påverkar människors delaktighet i samhället är det omvänt förhållande – där är det kultur och kulturarv som är en aspekt av många som man undersöker.

Bara ett projekt, *Access to Culture*, har haft regelverk, riktlinjer, policys och hur de efterlevs som central forskningsfråga.

Inget av projekten har arbetat specifikt med att synliggöra människor med funktionsnedsättning i det arkeologiska materialet.

Möjliggöra involvering/utövande av professionen

Vid en internationell utblick, framför allt mot Storbritannien, finner man exempel på projekt där man forskat om och utarbetat metoder för att göra professionen tillgänglig och inkluderande för yrkesutövande personer med funktionsnedsättning. Dessa kan sägas utgöra en tredje grupp. I Sverige finns idag inget projekt som arbetat med dessa frågor som huvudtema.

Ett av de mer uppmärksammade projekten är *Inclusive, Accessible, Archaeology (IAA)* där man inte bara har forskat runt ämnet utan även tagit fram en handbok, *Inclusive, Accessible, Archaeology. Good Practice Guidelines for Including Disabled Students and Self-Evaluation in Archaeological Fieldwork Training* (Phillips m.fl. 2007), se vidare i delkapitlet "Tidigare forskning".

Ett annat exempel från Storbritannien som fokuserat på att arbeta med att förändra attityder om vem som kan arbeta som arkeolog är *The Inclusive Archaeology Education Project* (också känt som *The Digability project*).

Slutsatser

- Den stora majoriteten av projekten har handlat om tillgänglighet eller synliggörande av personer med funktionsnedsättning på museer eller generellt inom kulturarvet. Inget av de projekt i Sverige som har kartlagts har fokuserat speciellt på uppdragsarkeologi.
- Bara ett projekt, *Access to Culture*, har haft regelverk, riktlinjer, policys och hur de efterlevs som central forskningsfråga.
- De flesta projekten har en eller flera samarbetspartners. I flera av projekten är funktionshinderrörelsen eller personer med funktionsnedsättning samarbetspartner.
- I huvudsak i Storbritannien har man forskat och utarbetat metoder för att göra professionen tillgänglig och inkluderande för yrkesutövande personer med funktionsnedsättning.
- Projekten har finansierats genom olika typer av anslag, ibland från olika håll, och i ett par fall internt. Vanligast är att man erhållit medel från Allmänna arvsfonden, Riksantikvarieämbetets FoU-anslag eller Statens kulturråd.

Översikt av tidigare forskning

Elin Engström

Inom ramen för förstudien genomfördes en översiktlig kartläggning av litteratur och tidigare forskning. Syftet var att få en inledande kunskap om hur funktionshinderperspektivet behandlats inom arkeologin, nationellt och internationellt, liksom utifrån samtida och forntida perspektiv, samt att därigenom identifiera angelägna teman att arbeta vidare med i en fortsatt studie.

Utgångspunkter

Sökningen efter relevant litteratur har främst gjorts genom databaserna LIBRIS och VITALIS med hjälp av sökord såsom funktionsnedsättning, funktionshinder, funktionsvariation, tillgänglighet eller förmedling i relation till arkeologi och kulturarv. Sökningar i enskilda tidskriftsdatabaser bedömdes som alltför omfattande för litteraturöversiktens begränsade omfång och har därför inte genomförts. Centrala och återkommande refererade artiklar har dock följts upp. Kartläggningen av tidigare forskning skall därmed inte betraktas som fullständig utan just som en översikt av antologier, enskilda artiklar eller publikationer som på olika sätt berör arkeologi, kulturarv och funktionshinderperspektiv. Diskussionen nedan utgår ifrån några av dessa centrala publikationer.

Nationell och internationell översikt

Den litteratur som berörts i översikten kan delas in tre områden – *det förhistoriska perspektivet*, *kulturarvsfrågor* och *publikmötet*, samt *utbildning och yrkesmässiga perspektiv*. De två sistnämnda områdena sammanfaller delvis med förstudiens kartläggning av tidigare projekt och kommenteras också i detta delkapitel.

Något av ett startskott för ett uttalat funktionshinderperspektiv inom arkeologin är antologin *Disability and Archaeology* (Finley 1999). Inledningsvis finns det anledning att uppehålla sig lite extra kring denna publikation, som har sitt ursprung i en konferenssession 1995. Redaktören Nyree Finley konstaterar i antologins inledning att funktionshinderperspektivet, förutom i arbetet med att tillgängliggöra kulturmiljöer och museer, fram till dess till stor del saknats inom arkeologin. Detta är

ett anmärkningsvärt konstaterande, då många andra kritiska perspektiv, liksom analyser av till exempel genus, kropp och kroppslighet, sedan länge varit en etablerad del av arkeologin (Finley 1999:1f & där a.a.). Trots det blygsamma antalet artiklar (fem) har antologin en ämnesmässig bredd som berör arkeologiska, osteologiska och paleopatologiska perspektiv.

Morag Cross fördjupar antologin genom att i sin artikel närmare diskutera funktionshinderperspektivets implikationer för arkeologin i stort. Hon motiverar perspektivet genom att krasst konstatera att alla personer med funktionsnedsättning faktiskt inte är döda (Cross 1999:7). Genom detta lyfter hon en avgörande fråga – varför har arkeologi överhuvudtaget någon betydelse för personer med funktionsnedsättning och varför har personer med funktionsnedsättning någon betydelse för arkeologin? Hennes svar är att arkeologins möjlighet att spåra forntida människors liv också medför möjligheten att påverka hur identiteter formas idag. En i samtiden exkluderad grupp kan inkluderas i det förflutna, vilket betyder att arkeologin därmed har möjlighet att visa personer med funktionsnedsättning att deras upplevelser inte är unika för samtiden enbart (Cross 1999:8). Detta synsätt är i högsta grad relevant för FuTArk och kopplar samman ett arkeologiskt perspektiv med de utgångspunkter som kritisk kulturarvsforskning erbjuder (till exempel Harrison 2006).

Arkeologin har alltså möjlighet att spela en aktiv roll för funktionshinderrörelsen idag, men Cross uppmanar oss att också våga fråga vad funktionshinderrörelsen vill ha av arkeologin – kanske är det inte något alls? Att arkeologin inte tidigare tagit hänsyn till perspektivet visar därför på en okunskap om funktionshinderrörelsen i sin helhet (Cross 1999:22f). Detta skiljer sig från hur exempelvis feministisk eller postkolonial kritik vuxit fram inom arkeologin genom att utövare från dessa grupper både krävt att få delta på lika villkor samt att deras egen röst och perspektiv ska bli erkänt och bekräftat (till exempel Conkey & Spector 1984; Gilchrist 1991; Wylie 2007). Omedvetenheten om funktionshinderperspektivet har haft konsekvensen att arkeologin under lång tid utgått ifrån medicinska perspektiv snarare än att utforska funktionshinder i det förflutna som ett socialt konstruerat fenomen. Paleopatologi, som analyserar hälsa eller funktionsnedsättningar med utgångspunkt i den mänskliga kroppen, är exempelvis sedan länge en etablerad del av arkeologin. Utgångspunkten har dock sällan varit huruvida individen i fråga under sin livstid upplevde ett funktionshinder i relation till sin omgivning. Cross uppmanar härigenom arkeologin att utveckla sitt eget sätt att förhålla sig till funktionshinderforskningens sociala modell (Cross 1999:22ff).

Funktionshindarsforskaren Tom Shakespeare ger i en avslutande kommentar perspektiv på antologins olika bidrag. Han framhåller att funktionshindarsforskningens breda humanistiska och samhällsvetenskapliga rötter har mycket att vinna på arkeologins intresse för perspektivet. Detta eftersom funktionshindarsforskningen, som till stor del vänt sig från medicinska dimensioner mot den sociala modellen, har stor nytta av arkeologins position i skärningspunkten mellan humaniora och naturvetenskap. Som sådan kan arkeologin ge både nya och fördjupade perspektiv på den

mänskliga kroppen, både över tid liksom i relation till föränderliga sociala och kulturella perspektiv (Shakespeare 1999:99f). Den sociala modellens skiljelinje mellan funktionsnedsättning, som är en fysisk eller kognitiv dimension, och funktionshinder, som uppstår i mötet människor emellan, är dock av vikt. Enligt Shakespeare faller antologins bidrag på målsnöret genom att inte vara aktsamma kring denna distinktion. Hans uppmaning är därmed att arkeologin inte bara behöver öka sitt kunnande om medicinska dimensioner, utan också på ett bättre sätt förhålla sig till funktionshinderforskningens redan etablerade begrepp och diskussioner.

Hur har då den efterföljande forskningen inom arkeologin svarat på Cross och Shakespeares önskemål om en fördjupad diskussion om funktionshinderperspektivets sociala dimensioner? Ett antal antologier och publikationer får nedan fungera som exempel på hur detta närmats utifrån tematiken *det förhistoriska perspektivet, kulturarvsfrågor och publikmötet, samt utbildning och yrkesmässiga perspektiv*.

Det förhistoriska perspektivet

Med det förhistoriska perspektivet åsyftas arkeologisk litteratur som berör funktionshinder eller funktionsnedsättning i det förflutna. En översiktlig genomgång av tidigare forskning visar att användandet av ett uttryckligt funktionshinderperspektiv inom arkeologin är relativt nytt, men också att denna forskning befinner sig i ett dynamiskt skede med flera intressanta antologier publicerade under de senaste åren. Forskningen kan också grovt beskrivas inom tre generella områden som sammanfaller med funktionshinderperspektivets analysmodeller – nya medicinska perspektiv med utgångspunkt i paleopatologiska och osteologiska analyser av i huvudsak den enskilda kroppen, sociala aspekter med utgångspunkt i omgivningens relation till individer eller grupper med olika typer av funktionsnedsättningar, och slutligen ett kulturellt perspektiv med utgångspunkt i representationer av personer med funktionsnedsättning, till exempel genom studier av texter och konst. I diskussionen nedan ges några exempel på dessa kategorier.

Nya medicinska perspektiv

Bland paleopatologisk forskning finns två nyligen publicerade antologier som närmar sig funktionshinderperspektivet genom att analysera relationen mellan medicinska och sociala aspekter. I antologin *New Developments in the Bioarchaeology of Care. Further Case Studies and Expanded Theory* introduceras en ny metod för hur omvårdnad (eng. *care*) kan förstås genom paleopatologiska analyser (Tilley & Schrenk 2017a). Antologin består av en mängd kapitel som applicerar metoden på olika historiska kontexter och stakar ut riktningen för perspektivet inom arkeologin. I antologins inledning fastslås att paleopatologin i för hög grad har fokuserat på medicinska diagnoser och därigenom bortsett från de mänskliga reaktionerna på sjukdomar (Tilley & Schrenk 2017b). Metoden syftar därför till att möjliggöra en bredare förståelse av hälsa och omvårdnad

genom att kombinera flera discipliner och teoretiska perspektiv såsom arkeologi, paleopatologi, klinisk medicin, filosofi, sociologi och psykologi. Utgångspunkten är den enskilda förhistoriska individen och det behov av vård denne skulle varit i behov av. Ett "omvårdnadsindex" skapas genom att osteologisk, arkeologisk och etnografisk data systematiskt samlas in och analyseras i relation till varandra (Tilley 2017:12–15). Genom att analysera relationen mellan biologiska, sociala och kulturella dimensioner kan modellen därmed användas för att diskutera både det omgivande förhistoriska samhällets relation till omvårdnad, men också förhoppningsvis få fatt i den förhistoriska individens upplevelse av sin funktionsnedsättning. Som sådan befinner sig metoden just i gränslandet mellan funktionshinderforskningens medicinska och sociala modell.

Antologin *Care in the Past. Archaeological Interdisciplinary Perspectives* är ytterligare ett aktuellt bidrag som diskuterar omvårdnad utifrån ett tvärvetenskapligt perspektiv (Powell m.fl. 2017). I antologins olika artiklar kombineras bland annat arkeologiska och osteologiska analyser med naturvetenskapliga, filosofiska och historiska perspektiv för att närma sig omvårdnad som social aktivitet och kulturellt förhållningssätt. I inledningen visar redaktörerna hur tidigare arkeologisk forskning ofta skilt på omvårdnad (eng. *care*) som en social och emotionell praktik, och behandling (eng. *treatment*) som en medicinsk diagnos. Detta har medfört att man varit skeptisk till om det över huvud taget går att nå attityder gentemot omvårdnad i exempelvis ett paleopatologiskt material (till exempel Dettwyler 1991). Likaså har omsorg och omvårdnad av till exempel barn eller äldre betraktats som en del av genusstudier. Tillsammans har detta lett till att omvårdnad varit ett förvånansvärt bortglömt ämne inom arkeologin (Southwell-Wright m.fl. 2017:2ff). Utifrån ett funktionshinderperspektiv är Nick Thorpes artikel av särskilt intresse. Han problematiserar hur arkeologin ofta letar efter bevis för omvårdnad av förhistoriska personer med funktionsnedsättning istället för att betrakta detta som en given social dimension (Thorpe 2017). David Doat problematiserar på ett liknande sätt hur evolutionära perspektiv inom arkeologi i för hög grad tagit Darwins idé om "den starkes överlevnad" för givet. Därmed har man bortsett från evolutionens kollektiva och sociala dimensioner, där omvårdnad intar en fundamental plats (Doat 2017). Exempelvis är en vanlig utgångspunkt att individer med funktionsnedsättningar på förhand betraktades som en belastning i en förhistorisk kontext, vilket leder till att fynd som visa motsatsen på olika sätt måste förklaras (till exempel Artelius 1995). Antologins bidrag visar att tvärvetenskapliga analyser av omvårdnad i det förflutna kan ge nya insikter om sociala strukturer som helhet. Perspektivet har därmed bärande betydelse för arkeologisk forskning i stort. Med ett brett tvärvetenskapligt angreppssätt visar även antologin hur arkeologin på ett spännande sätt rör sig mellan funktionshinderforskningens medicinska och sociala modell.

Sociala aspekter

Antologin *Madness, Disability and Social Exclusion. The Archaeology and Anthropology of "Difference"* (Hubert 2000a), är en interdisciplinär antologi med brett kronologiskt, geografiskt och tematiskt angreppssätt.

I sexton kapitel, med artiklar rörande exempelvis klassiska Grekland, Egypten, eller medeltida Island utforskas hur personer med psykiska eller fysiska funktionsnedsättningar i olika historiska kontexter betraktats av majoritetssamhället som "den andra". Genom kontextuella och kvalitativa analyser av både arkeologiska, historiska, antropologiska liksom mytologiska källmaterial diskuterar författarna i antologin på olika sätt hur "annanhet" konstrueras genom historien. Inkludering eller exkludering av personer med funktionsnedsättning betraktas därmed inte som något statistiskt. Istället är det produkter av olika sociala praktiker som både varierar och förändras över tid och rum (Hubert 2000b:8). Som sådan är antologin ett bra exempel på hur funktionshinderforskningens sociala modell kan appliceras på historiska analyser.

Kulturella representationer

Publikationen *Framing Medieval Bodies* (Kay & Rubin 1994) har kroppen och dess representationer som utgångspunkt. I tolv bidrag diskuterar antologins författare hur synen på kroppen på olika sätt konstrueras genom medeltida skriftliga källor. Kristendomens påverkan är en gemensam tematik, och de olika artiklarna berör beskrivningar och bilder av exempelvis den kyska kroppen, helgons kroppar, den åldrande kroppen, den kvinnliga kroppen eller hur kroppen presenteras i olika medeltida författarskap. Ett exempel som närmare berör arkeologi är Roberta Gilchrights artikel *Medieval Bodies in the Material World: Gender, Stigma and the Body*. Här undersöker hon hur stadens fysiska rum kan betraktas som en representation av medeltidens förhållningssätt till den leprasjuka kroppen. Genom att studera arkeologiska lämningar av sjukhus, placerade i gränsen mot stadens utkanter, menar Gilchrist att den sjuka kroppen och den infrastruktur som skapas för att hantera den blir ett sätt för den medeltida människan att definiera urbant liv (Gilchrist 1994).

Bland något färskare litteratur kan nämnas antologin *Disability in the Middle Ages. Reconsiderations and Reverberations* (Eyler 2010a). Här syns korsbefruktningen mellan arkeologi och funktionshinderforskningen än tydligare då antologin tar sin utgångspunkt i ställningstagandet att medeltidsstudier behöver bygga sin egen funktionshinderforskning. Eftersom medeltidsstudier använder sig av både arkeologiska källmaterial, texter och bilder tar en sådan ansats sin utgångspunkt i den *kulturella modellen* (Eyler 2010b:5f; Snyder & Mitchell 2006). Mark O'Tools artikel om blindas yrkesutövning inom den medeltida kläd- och pälsindustrin kan illustrera perspektivet. I sin analys av medeltida texter problematiserar han hur identitet skapas bortom enbart en persons funktionsnedsättning. Aspekter som genus, social och yrkesmässig status är, då som nu, en lika central del av en människas identitet. Genom att inte enbart fokusera på funktionsnedsättning, utan i det här fallet också människors yrkesutövning, blottas hur en i det övriga samhället utsatt grupp samtidigt var en central del av den medeltida ekonomin (O'Tool 2010). Detta exempel, liksom övriga artiklar i antologin, visar hur forskning som aktivt söker korsbefrukta arkeologi och ett funktionshinderperspektiv ytterligare kan fördjupa vår kunskap om det förflutna som helhet. Därigenom proble-

matiseras också de begrepp som har djupgående implikationer idag. Här närmar sig antologins författare de perspektiv som Shakespeare och Cross efterlyste ett decennium tidigare.

Kulturarvsfrågor och publikmötet

Historiskt sett har arkeologin ägnat förhållandevis lite av sin tid åt att försöka förstå hur arkeologi och det förflutna upplevs av olika grupper av människor. Idag finns en växande trend att betona hur förståelsen för det förflutna och hur kulturarv skapar mening är kontextuellt betingat – något som kan förstås och värderas olika av olika människor (Smith 2006; Harrison 2013). Kulturarvsverksamhet som går under samlingsnamnet *Publik arkeologi* innefattar bland annat arkeologiska utgrävningar och andra projekt som utförs tillsammans med allmänheten, är ett sätt att förankra kulturarvet i den lokala kontexten (Merriman 2004; Svanberg & Wahlgren 2007). Den publika arkeologin är väl etablerad i till exempel Storbritannien men sett ur ett svenskt perspektiv, och speciellt inom svensk uppdragsarkeologi, har förhållningssättet ännu inte fått något större genomslag. Den förmedling som görs inom uppdragsarkeologin är oftast riktad mot den breda allmänheten och i hög grad baserad på envägskommunikation (till exempel Arnberg & Gruber 2014, se även Karlsson & Nilsson 2001). Skolbarn-/ungdomar utgör i viss mån ett undantag (Högberg 2008; Engström & Gruber 2011; Malmlöf 2013).

Det brittiska projektet *Inclusive, Accessible, Archaeology (IAA)* lyfter bland annat upp hur den publika arkeologin varit bristfällig vad gäller att inkludera olika grupper, bland annat personer med funktionsnedsättning (Phillips & Gilchrist 2012:676). Lösningen har varit olika inkluderande satsningar, ofta riktade mot specifika målgrupper. Den bärande tanken är att ge möjligheter för personer att lära sig mer om arkeologi och det förflutna och att inkluderas i sammanhang de hittills lämnats utanför (Kajda m.fl. 2015 & där a.a.). Projekten *Inclusive Archaeology Education Project (Digability)*, *Inclusive, Accessible, Archeology (IAA)* eller *Outreach and Heritage for All*, är några exempel (Phillips & Gilchrist 2012; Kajda m.fl. 2015, se även kapitlet "Kartläggningen av tidigare projekt"). Trots en dynamisk debatt och diskussion kring arkeologins publika dimensioner och en aktiv kulturarvsdebatt om arkeologins roll i samhället saknas det från ett svenskt perspektiv ofta ett specifikt förhållningssätt till funktionshinderperspektiv och tillgänglighet. Projekt inom kulturarvsområdet har inte sällan ett brett mångfaldsperspektiv, där funktionshinderperspektivet är ett av flera (Furumark 2013; Högberg 2013). Detta visar kulturarvsområdets och arkeologins förmåga att arbeta riktat mot vissa grupper, samtidigt som det genom internationella exempel blir tydligt att man har möjligheter att vara inkluderande på sätt som idag sällan nyttjas.

Forskarna inom projektet *Inclusive, Accessible, Archaeology (IAA)* lyfter vidare fram risken att det genom riktade satsningar skapas "separata" historier, snarare än att olika gruppers historia tar plats i en inkluderande helhet. Utvärderingar från publika projekt är ofta inriktade på kvantitativ

data såsom besöksmängd utifrån olika grupper, med det saknas ofta kvalitativa analyser av besökarnas upplevelser. Hur olika målgrupper uppfattar det förflutna, samt om och på vilket sätt projekten skapar en känsla av inkludering i övriga samhället, vet vi idag för lite om (Phillips & Gilchrist 2012:677). Dessa frågor är i allra högsta grad relevanta även i en svensk kontext och det finns stort behov av att utforska relationen mellan förmedlingspraktiker och dess innehåll närmare, liksom att göra detta tillsammans med funktionshinderrörelsen.

Utbildning och yrkesmässiga perspektiv

En kartläggning av litteraturen inom arkeologi måste slutligen också beakta hur perspektivet behandlats inom den egna professionen. Att lyfta funktionshinderperspektivet inom arkeologins egen praktik har främst skett i Storbritannien. Återigen är projektet *Inclusive, Accessible, Archaeology (IAA)* ett exempel där det arbetades brett med riktlinjer för både arkeologisk fältarbete, fälttextkursioner och tillgänglig förmedling (Phillips m.fl. 2007). Den sociala modellen bildade projektets utgångspunkt. Genom att flyttade fokus från vem som kan utföra olika aktiviteter kartlades det om sättet olika aktiviteter i fältsituationen utförs på hindrar medverkan. Ett sådant perspektiv öppnar upp för att diskutera om aktiviteterna kan genomföras på något annat sätt för att göra fältarbetet mer inkluderande (Phillips m.fl. 2007:6). Genom intervjuer med studenter med funktionsnedsättning skapade projektet även verktygslådan *ASSET (The Archaeological Skills Self-Evaluation Tool kit)*, en utvärderingsmodell i form av ett webbformulär. Här framhåller författarna hur användandet av verktygslådan är positivt för alla studenter och inte bara dem med funktionsnedsättningar, eftersom den uppmuntrar alla studenter att själva utvärdera sin kunskapsutveckling utifrån sina egna förutsättningar (Phillips m.fl. 2007:6).

I en uppföljande artikel diskuteras hur projektet mottagits och de spänningsrelationer de ser mellan den arkeologiska disciplinen och de antidiskrimineringslagstiftningar som på senare år aktualiserats i Storbritannien (Phillips & Gilchrist 2012). Vad gäller uppdragsarkeologi lyfter författarna fram att det finns en oro inom fältet för hur de uppdragsarkeologiska företagen ska kunna uppfylla lagstiftningens krav på inkludering, vilket betraktas som motsägelsefullt i en konkurrensutsatt bransch (Phillips & Gilchrist 2012:678f). Artikelförfattarna hänvisar här till ytterligare ett projekt i Storbritannien, *Disability and the Archaeological Profession (DAP)*. *DAP* kartlade genom enkäter till både anställda och uppdragsgivare den uppdragsarkeologiska professionens förhållningssätt till funktionshinderperspektivet. Det utarbetades även en verktygslåda så att den arkeologiska professionen på bästa sätt ska kunna följa regler och riktlinjer (Phillips & Craighton 2010). Projektet är ett viktigt steg i att identifiera attityder hos arbetsgivaren kring funktionshinderperspektivet och samtidigt erbjuda konkret vägledning för förändring. Någon liknande sammanställning av attityder och arbetssätt kring funktionshinderperspektivet och tillgänglighet för arkeologer, både inom utbildning och arbetsmarknad, saknas i en svensk kontext.

Slutsatser

Vad kan arkeologin egentligen erbjuda funktionshinderrörelsen? Enligt den sociala modellen uppstår funktionshinder för en person i mötet med sin omgivning. Men hur och när uppstod dessa sociala relationer, och på vilket sätt har de varierat genom historien? William Southwell-Wright uppmärksammar att arkeologisk forskning med ett funktionshinderperspektiv till mycket liten del är uppmärksammat utanför det egna fältet. Då den används är det i stor grad som illustrativa, stundtals generaliserande, ibland chockerande historiska exempel (2013:69ff). Hans förhoppning är att arkeologin applicerar ett funktionshinderperspektiv inte bara för sin egen skull utan för dess möjlighet att bidra i dagsaktuella debatter kring exempelvis kropp och kroppslighet liksom i bredare frågor kring klass, status, etnicitet, genus och ålder (Southwell-Wright 2013:87). Inom FuTArk delar vi denna förhoppning. Utifrån översikten av tidigare forskning kan följande slutsatser dras:

- Utifrån det förhistoriska perspektivet visar översikten att ett uttryckligt funktionshinderperspektiv är relativt nytt inom arkeologin, men också att fältet befinner sig i ett dynamiskt skede. Den senare tidens forskningsansatser visar på möjligheten för arkeologin att både bidra med historiska perspektiv till funktionshinderforskningen, liksom på perspektivets möjlighet att fördjupa den arkeologiska analysen.
- Utifrån kulturarvsfrågor/publikmötet visar översikten att uppdragsarkeologi, men också arkeologi i stort, saknat ett uttalat funktionshinderperspektiv. Genom den publika verksamhet som bedrivs idag, och genom internationella exempel, finns det dock goda möjligheter att inkludera ett sådant perspektiv. Vilken bild av det förflutna som besökarna har, liksom vilken roll projekten spelar för målgruppen idag är centrala, men till viss del utforskade, aspekter. Det finns därmed stort behov av att tillsammans med funktionshinderrörelsen utforska relationen mellan arkeologins förmedlingspraktiker och dess innehåll närmare.
- Litteratur kring utbildning och yrkesmässiga perspektiv finns representerad främst från olika projekt i Storbritannien. Dessa utgår ifrån den sociala modellen genom att fokusera på utförandets natur snarare än diskutera om arkeologin är tillgänglig eller otillgänglig för enskilda individer. Genom att kombinera enkäter och översyn av regelverk och organisation, samt att erbjuda goda exempel och råd om riktlinjer, syftar studierna till en förändring av fältet som helhet istället för att utarbeta särlösningar för en specifik målgrupp.

Förstudiens resultat

Genom projektets workshop och olika delstudier har förstudiens mål och förväntade resultat uppfyllts. Genom workshopen har kontakter etablerats med funktionshinderrörelsen och ett samarbete för ett större FoU-projekt har inletts. Ett brett kunskapsunderlag har tagits fram genom enkätundersökningen till uppdragsarkeologiska aktörer, de översiktliga kartläggningarna av tidigare projekt, tekniska hjälpmedel och tidigare forskning.

Arbetet har visat att det inom projektgruppen tillsammans med workshopens deltagare finns en bred kompetens och flera olika ämnesområden representerade. Inom förstudiens deltagare finns kompetens att inom ramen för ett fortsatt FoU-projekt utvärdera uppdragsarkeologins förmedlingspraktiker både på plats i fältsituationen, i det museala rummet och genom digital förmedling. Bland projektdeltagarna finns också erfarenhet av att arbeta tillsammans med testpiloter och att arbeta med workshops som metod, liksom en bred kompetens kring att analysera regelverk och arbetsmarknad utifrån ett funktionshinderperspektiv. Workshopen som mötesformat med ett inledande fältbesök har också visat sig ha flera fördelar, bland annat för att skapa ett gott samtalsklimat mellan projektets medverkande och att skapa en gemensam referensram kring uppdragsarkeologins förmedlingspraktiker. Förstudiens resultat kan sammanfattas i följande punkter:

- Workshopens fältbesök och efterföljande diskussion visar att arkeologins förmedlingspraktiker kan utvecklas och behöver nya arbetssätt för att bli tillgänglig för personer med funktionsnedsättning. Möjliga utvecklingsområden innefattar både den fysiska tillgängligheten, digital förmedling, liksom bemötande och beredskap för att på ett bra sätt möta en grupp med särskilda behov. Att utveckla uppdragsarkeologins förmedling bör ske i samarbete med funktionshinderrörelsen och workshopformatet är ett fruktbart sätt för detta.
- Enkätens resultat visar att det finns en uppdelning mellan museer och deras uppdragsarkeologiska verksamhet, vilket leder till att det som gäller för museerna i stort inte alltid är en del för uppdragsarkeologerna. Vidare bekräftar enkäten förstudiens inledande föraning om att funktionshinderfrågor är ett icke-område för de flesta uppdragstagarna inom uppdragsarkeologin, vilket visar att aktörerna löser *problemen* när de uppstår – passivt – istället för att vara proaktiva, eller ha på förhand utarbetade idéer med arbetet.

- Kartläggningen av tekniska hjälpmedel visar att det idag finns kunskap och erfarenheter kring området inom kulturarvssektorn och att tips och goda exempel finns tillgängliga för den som vill ta reda på mer. Samtidigt berör dessa framför allt färdiga, byggda, miljöer. Uppdragsarkeologins förutsättningar för att skapa tillgängliga undersökningar och förmedling är delvis andra och därmed i behov av andra hjälpmedel. Vilka dessa mer specifikt är behövs det dock mer kunskap om.
- Kartläggning av tidigare projekt inom kulturarvsområdet visar att funktionshinderperspektivet i huvudsak applicerats inom musei- och kulturarvsområdet samt att projekt som uttryckligen berör uppdragsarkeologins förmedling saknas. Vidare visar kartläggningen att projekt som berör tillgänglighet inom arkeologisk fältpraktik eller arkeologin som profession i huvudsak finns inom det anglosaxiska området och saknas helt i en svensk kontext.
- Den översiktliga litteraturgenomgången visar att ett uttryckligt funktionshinderperspektiv är relativt nytt inom arkeologisk forskning, men också att fältet befinner sig i ett dynamiskt skede. Den senare tidens forskningsansatser visar på möjligheter att både bidra med historiska perspektiv till funktionshinderforskningen, samt att både bredda och fördjupa den arkeologiska analysen.

Behov av fortsatta studier

Utifrån förstudiens formulerade effekter för kulturmiljö och kulturmiljöarbetet har ett fortsatt projekt det övergripande målet att tillsammans med funktionshinderrörelsen analysera uppdragsarkeologins förmedlingsarbete utifrån ett funktionshinderperspektiv och därigenom bidra till att ytterligare fördjupa vår förståelse för kulturarvet som relationell process. Detta innebär inte bara att öka uppdragsarkeologins kunskaper om perspektivet, utan också öka möjligheten för funktionshinderrörelsen att delta i och påverka uppdragsarkeologins förmedlingspraktiker. Förhoppningen med ett fortsatt projekt är därmed att rusta uppdragsarkeologin med bättre förutsättningar att inkludera fler perspektiv och därigenom bli mer relevant i samhället.

Baserat på förstudiens workshop och insamlade kunskapsunderlag har tre angelägna utvecklingsområden inför ett fortsatt FoU-projekt identifierats. Enkätundersökningar, litteraturstudier samt workshopar tillsammans med funktionshinderrörelsen har identifierats som framgångsrika arbetsmetoder. Det identifierade behovet av fortsatta studier kan sammanfattas genom följande tre teman:

- **Attityder till tillgänglighet**

Hur skapas en tillgänglig uppdragsarkeologi och på vilket sätt påverkar attityder till tillgänglighetsfrågor uppdragsarkeologins förmedling? Dessa frågor kan närmas genom att granska hur befintliga regelverk och riktlinjer kan förtydligas för att på ett bättre sätt bidra till en tillgänglig uppdragsarkeologi, samt att utvärdera uppdragsarkeologiska aktörers förhållningssätt och attityder till och möjligheter att svara upp mot dessa.

- **Tillgänglig förmedling**

Hur kan uppdragsarkeologins förmedlingsarbete fördjupas och göras tillgängligt för fler? Vilka brister finns i uppdragsarkeologins förmedlingsverksamhet idag och hur kan vi identifiera, lyfta fram och ta till vara goda exempel kring tillgänglighet? Dessa frågor, och en fortsatt metodutveckling av uppdragsarkeologins förmedlingsverksamhet, kan närmas genom workshops tillsammans med funktionshinderrörelsen.

- **Tillgängliga innehåll**

Vem får ta plats i uppdragsarkeologins berättelser? En sådan fråga innefattar både ett förhistoriskt perspektiv och en diskussion om den uppdragsarkeologiska praktiken. På vilket sätt kan uppdragsarkeologins berättelser om det förflutna breddas och fördjupas utifrån ett funktionshinderperspektiv? Är svensk uppdragsarkeologi som profession tillgänglig för personer med funktionsnedsättning? Dessa frågor kan närmas genom litteraturstudier av funktionshinderperspektivet inom arkeologisk forskning samt enkätundersökningar till uppdragsarkeologins aktörer och utbildningsinstitutioner.

Utöver dessa teman visar enkätens resultat att uppdragsarkeologins aktörer har ett behov av kunskap och erfarenhetsutbyte kring funktionshinderperspektivet. Ett fortsatt projekt bör därmed också erbjuda konkreta plattformar för utbildning och erfarenhetsutbyte och därigenom möjliggöra för uppdragsarkeologins olika aktörer att öka kompetensen kring och utveckla egna strategier för att aktivt arbeta med tillgänglighetsfrågor.

Lättläst sammanfattning

Alla människor har rätt till historia och kultur. Den ska vara tillgänglig för alla. Men kan alla besöka en arkeologisk undersökning? Personer med funktionsnedsättning kan ha svårt att ta sig fram, eller kanske svårt att se. Hur hjälper vi dem?

År 2017 fick projektet FuTArk pengar för att ta reda på detta. I projektet ingår Stiftelsen Kulturmiljövård, Arkeologerna SHMM och Norrköpings stadsmuseum. Projektet bestod av två delar. Den första var att ta reda på hur det såg ut inom arkeologin och på deras undersökningar. Är arkeologi till för alla? Kan alla ta sig till platsen som undersöks? Vilka olika hjälpmedel finns? En enkät med frågor skickades ut till olika arkeologiska företag. Vi ville se hur det såg ut hos företagen, om de arbetade med frågor som dessa. Vi tittade också på vilka andra projekt som gjorts som handlat om tillgänglighet.

Den andra delen var en workshop. Under två dagar samlades en grupp människor på stadsmuseet i Norrköping. De som var med arbetar med arkeologi eller tillgänglighet. Vi pratade om vad vi själva upplevt och vilka problem som finns. Hur skulle vi kunna lösa dem? Vi besökte en arkeologisk undersökning i Fiskeby, där vi fick gå en visning med guide. Efteråt pratade vi om vad vi varit med om och hur det skulle kunna bli mer tillgängligt. Kan visningarna bli bättre?

Om projektet fortsätter vill vi göra fler workshops där vi kan lösa olika problem tillsammans. Vi behöver också se vilka lagar som finns och om de behöver ändras. Detta behöver arkeologer och personer med funktionsnedsättning göra tillsammans.

Källförteckning

Digitala medier

Access to Culture – Policy Analysis

<http://nckultur.org/access-to-culture/>. Hämtad 2017-11-17.

Arvsfonden, projekt LikaOlika

<http://www.arvsfonden.se/projekt/likaoлика>. Hämtad 2017-11-17.

Att störa homogenitet 2012

<http://fou-anslag.raa.se/raa/>. Hämtad 2017-11-17.

<http://www.lansstyrelsen.se/Vasternorrland/Sv/kalender/2012/Pages/seminarium-att-stora-homogenitet.aspx>. Hämtad 2017-11-17.

Att störa homogenitet 2013 Och 2014

<http://www.lansstyrelsen.se/orebro/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/bidrag-till-kulturmiljovard/kalejdoskop/projekt-2013/att-stora-homogenitet/Pages/default.aspx>. Hämtad 2017-11-17.

”Digability” – Inclusive Archaeology Education Project.

Evaluation Report, November 2014

Beauchamp, Victoria; Hindle, Rob & Thorpe, Nicola 2014. Sheffield: Workers' Educational Association, Yorkshire and Humber Region.

<https://digability.files.wordpress.com/2015/01/archie-report-master1.pdf>.

Hämtad 2017-11-17.

Funktionshinderperspektiv på museernas arbete.

Rapport och diskussionsunderlag inom ramen för Handikapphistoria i kulturarvet – HAIKU

Chafik, Diana & Olsson, Claes G. 2012.

www.nordiskamuseet.se/sites/default/files/public/Samlingarna/museerna_och_handikapphistorien.pdf. Hämtad 2017-11-06.

Diskrimineringsombudsmannen

www.do.se. Hämtad 2017-11-06.

DISLIFE

(Möjligheter och hinder längs levnadsbanan – Livsförloppsperspektiv på funktionsnedsättningar och människors delaktighet i samhället förr och nu)

<http://www.idesam.umu.se/forskning/forskningsprojekt/dislife>. Hämtad 2017-11-17.

En perfekt människa?

<https://www.sormlandsmuseum.se/beratta/insamling/en-perfekt-manniska/>. Hämtad 2017-11-17.

FOKUS

(Funktionshinder och Kulturarv, Utbildning och Samverkan)

<http://hhf.se/projekt-fokus/>. Hämtad 2017-11-17.

<https://www.facebook.com/natverketfokus>. Hämtad 2017-11-17.

Funktek

www.funktek.se. Hämtad 2017-11-07.

Funktionsrätt Sverige. Checklista för brukarmedverkan

<http://funktionsratt.se/sidor-utanfor-menyn/brukarmedverkan/checklista-for-brukarmedverkan/>. Hämtad 2017-11-17.

Funktionsrätt Sverige. Plattform för forskning

<http://funktionsratt.se/hemsida.eu/wp-content/uploads/2017/02/Plattform-Forskning-2017.pdf>. Hämtad 2017-11-17.

Föreskrifter uppdragsarkeologi KRFS 2017:1

http://www.kulturradet.se/Documents/Om%20Kulturr%C3%A5det/F%C3%B6rfattningssamling/krfs_2017_1_web.pdf. Hämtad 2017-11-17.

HAIKU

(Handikapphistoria i kulturarvet – Utveckling av handikapphistorisk och kulturhistorisk dokumentation och erfarenhetsutbyte)

<https://www.nordiskamuseet.se/samlingar/insamling/haiku>

<http://hhf.se/haiku-information/>. Hämtad 2017-11-17.

Heterogena kulturarv – att ändra framtiden

<http://www.regionmuseet.se/kulturhistoriska-undersokningar-och-dokumentation/heterogena-kulturarv---att-forandra-framtiden.html>. Hämtad 2017-11-17.

Hälso- och sjukvårdslagen SFS 1982:763

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/halso--och-sjukvardslag-1982763_sfs-1982-763. Hämtad 2017-11-17.

Inclusive, Accessible, Archaeology (IAA)

<http://archaeologyuk.org/accessible>. Hämtad 2017-11-17.

Access to Culture – Policy Analysis. National Report: Sweden

Jonsson Malm, Carolina & Hansen, Anna 2015. Östersund: The Nordic Centre of Heritage Learning and Creativity AB.

<http://nckultur.org/wp-content/uploads/2015/06/National-Report-Sweden-updated-version.pdf>

Hämtad 2017-11-17.

Jämlik kultur – för barn och unga med NPF

http://www.vastarvet.se/tjanster_och_projekt/aktuella-projekt/jamlik-kultur/. Hämtad 2017-11-17.

Kalejdoskop – sätt att se på historia

<http://fou-anslag.raa.se/raa/>. Hämtad 2017-11-17.

Kulturmiljölag SFS 1988:950

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljolak-1988950_sfs-1988-950. Hämtad 2017-11-17.

Kännbart

<http://www.kannbart.nu/>. Hämtad 2017-11-17.

LikaOlika

<http://www.arvsfonden.se/projekt/likaoлика>. Hämtad 2017-11-07.

Livsbild

<http://www.livsbild.se/>. Hämtad 2017-11-17.

M-ark (Museiarkeologiska branschorganisationen)

<http://www.m-ark.se/>. Hämtad 2017-11-17.

MegaMind

<http://www.tekniskamuseet.se/upplev/utställningar/megamind/>. Hämtad 2017-11-17.

Nationella sekretariatet för genusforskning ordlista

www.genus.se/ord/funktionalitet-funktionsvariation-och-funkofobi/. Hämtad 2017-11-06.

Norm, Nation och Kultur

<http://fou-anslag.raa.se/raa/default.asp?goto=raa.A&eid=Nzk1QjA4MDQxMDc5NUMwODAwMTA3MDc0MDgwOTAwMDEwNTA0MTY>. Hämtad 2017-11-17.

Riksantikvarieämbetet

<https://www.raa.se/lagar-och-stod/kulturmiljolagen-kml/fornminnen-2-kap/uppdraagsarkeologi/>. Hämtad 2017-11-30.

Socialstyrelsens termbank

<http://termbank.socialstyrelsen.se/>. Hämtad 2017-11-06.

Socialstyrelsens termbank

Term: hjälpmedel för det dagliga livet.

<http://termbank.socialstyrelsen.se/showterm.php?ftid=799>. Hämtad 2017-11-17.

På lika villkor! Delaktighet, jämlikhet och effektivitet i hjälpmedelsförsörjningen

SOU 2017:43. Betänkande av Hjälpmedelsutredningen.

http://www.regeringen.se/49c8c5/contentassets/09ba8e1b70554a88a21c6450c-c10af8e/sou-2017_43_webb_ta.pdf. Hämtad 2017-11-17.

SUBo (Sveriges uppdraagsarkeologiska branschorganisation)

<http://uppdraagsarkeologi.se/>. Hämtad 2017-11-17.

Sveriges riksdag. Hjälpmedel, teknik och metoder för delaktighet och självbestämmande

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommittedirektiv/hjalpmedel-teknik-och-metoder-for-delaktighet_H3B1134. Hämtad 2017-11-17.

The Inclusive Archaeology Education Project

(även känt som *The Digability Project*)

<https://digability.wordpress.com/about/about-the-project/>. Hämtad 2017-11-17.

Tillgängligt kulturarv?

<http://fou-anslag.raa.se/raa/>. Hämtad 2017-11-17.

Tillgängligt kulturarv?

Länk till filmade presentationer och ppt.

<https://www.raa.se/kulturarvet/tillgangligt-kulturarv/fou-konferens-oktober-2015/>. Hämtad 2017-11-17.

Ulleråker – Funktionsnedsättning och kulturarv

<http://www.gender.uu.se/forskning/projekt/ulleraker---funktionsnedsattning-och-kulturarv/>. Hämtad 2017-11-17.

Universell utformning på skånska museer

<http://www.hsoskane.se/Verksamhet/aktuella-projekt/universell-utformning/>. Hämtad 2017-11-17.

”Vi hör det vi ser”

<http://www.arvsfonden.se/projekt/vi-hor-det-vi-ser>. Hämtad 2017-11-17.

Workers’ Educational Association (WEA), Yorkshire and Humber Region

<https://www.wea.org.uk/about-us>. Hämtad 2017-05-15.

Ökad tillgänglighet till Kulturarvet

<http://www.vbm.se/sv/om-museet/projekt/okad-tillganglighet-till-kulturarvet/projekt-tillganglighet.html>. Hämtad 2017-11-17.

E-post

E-post från Marie Schmidt, museipedagog på Lödöse museum/Västarvet, angående projektet *Jämlig kultur* 2017-09-04.

Litteratur

- Arnberg, Anna & Gruber, Göran 2014. Participate in a Broader Sense? Thoughts on Swedish Contract Archaeology and Approaches to the Public in the Light of the Excavations in Motala 1999–2013. *Current Swedish Archaeology*, vol. 22, s. 157–182.
- Artelius, Tore 1995. "En broder har jag blivit till schakalerna": Ett fall av spetälska i halländsk yngre romersk järnålder. *Ale*, vol. 35:3, s. 1–16.
- Barnes, Colin 2012. Understanding the Social Model of Disability: Past, Present and Future. I: Watson, Nick; Roulstone, Alan & Thomas, Carol (red.). *Routledge Handbook of Disability Studies*, s. 12–29. New York: Routledge.
- Beckman, Svante 2005. Utvecklingstendenser i nutida kulturarv. I: Aronsson, Peter & Hillström, Magdalena (red.). *Kulturarvens dynamik – Det institutionaliserade kulturarvets förändring*, s. 328–340. Linköping: Linköpings universitet, Tema Kultur och samhälle, skriftserie 2005:2.
- Chafik, Diana 2015. *Bredda mångfalden: En handbok om människor med funktionsnedsättning i museernas arbete*. Johanneshov: Handikapphistoriska föreningen.
- Conkey, Margaret W. & Spector, Janet D. 1984. Archaeology and the Study of Gender. *Advances in Archaeological Method and Theory*, vol. 7, s. 1–38.
- Cross, Morag 1999. Accessing the Inaccessible: Disability and Archaeology. I: Finlay, Nyree (red.). *Disability and Archaeology. Archaeological Review from Cambridge*, vol. 15:2, s. 7–30.
- Dettwyler, Katherine 1991. Can Paleopathology Provide Evidence for "Compassion"? *American Journal of Physical Anthropology*, vol. 84, s. 375–384.
- Doat, David 2017. Setting the Scene for an Evolutionary Approach to Care in Prehistory: A Historical and Philosophical Journey. I: Powell, Lindsay; Southwell-Wright, William & Gowland, Rebecka (red.). *Care in the Past. Archaeological Interdisciplinary Perspectives*, s. 111–124. Oxford: Oxbow.
- Engström, Mats & Gruber, Göran 2011. "But How Do You Go About It?": Mobilization Processes in Partnership Building Concerning the Public Face of Contract Archaeology. *Current Swedish Archaeology*, vol. 19, s. 203–222.
- Eyler, Joshua R. (red.) 2010a. *Disability in the Middle Ages. Reconsiderations and Reverberations*. Farnham: Ashgate.
- Eyler, Joshua R. 2010b. Introduction: Breaking Boundaries, Building Bridges. I: Eyler, Joshua R. (red.) *Disability in the Middle Ages. Reconsiderations and Reverberations*, s. 1–10. Farnham: Ashgate.
- Finlay, Nyree (red.) 1999. *Disability and Archaeology. Archaeological Review from Cambridge*, vol. 15:2.
- Furumark, Anna (red.) 2013. *Att störa homogenitet*. Lund: Nordic Academic Press.
- Gardeström, Elin 2006. *Handikapprörelsen och forskningen: en studie om relationerna utifrån handikapprörelsens perspektiv*. Sundbyberg: Handikappförbundens samarbetsorgan (HSO).
- Gilchrist, Roberta 1991. Women's Archaeology? Political Feminism, Gender Theory and Historical Revision. *Antiquity*, vol. 65:248, s. 495–501.
- Gilchrist, Roberta 1994. Medieval Bodies in the Material World: Gender, Stigma and the Body. I: Kay, Sarah & Rubin, Miri (red.). *Framing Medieval Bodies*, s. 43–61. Manchester: Manchester University Press.
- Gillberg, Daniel; Hyltén-Cavallius, Jenny & Paunovic Olsson, Lilian 2017. *Bara Gör! Så skapar du ett tillgängligare museum*. Göteborg: Göteborgs stadsmuseum & Utopia.
- Harrison, Rodney 2013. *Heritage. Critical Approaches*. London: Routledge.

- Hubert, Jane (red.) 2000a. *Madness, Disability and Social Exclusion. The Archaeology and Anthropology of "Difference"*. London: Routledge.
- Hubert, Jane 2000b. Introduction: The Complexity of Boundedness and Exclusion. I: Hubert, Jane (red.). *Madness, Disability and Social Exclusion. The Archaeology and Anthropology of "Difference"*, s. 1–8. London: Routledge.
- Högberg, Anders 2008. "Community Archaeology" – en samskapandets arkeologi. I: Burström, Mats (red.). *Arkeologi i förorten: berättelser från norra Botkyrka*, s. 119–140. Huddinge: Arkeologi, Institutionen för kultur och kommunikation, Södertörns högskola.
- Högberg, Anders 2013. *Mångfaldsfrågor i kulturmiljövården: tankar, kunskaper och processer 2002–2012*. Lund: Nordic Academic Press.
- Kajda, Kornelia; Michalik, Tomasz & Kobińska, Dawid 2015. Heritage for All – A Contribution to the Inclusion of People with Intellectual Disabilities in Archaeology: A Polish Perspective. I: *Current Swedish Archaeology*, vol. 23, s. 131–156.
- Karlsson, Håkan & Nilsson, Björn 2001. *Arkeologins publika relation: en kritisk rannsaking*. Göteborg: Bricoleur press.
- Kay, Sarah & Rubin, Miri (red.) 1994. *Framing Medieval Bodies*. Manchester: Manchester University Press.
- Kulturarv för alla. Sammanfattande redovisning av: En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011–2016*. Rapport från Riksantikvarieämbetet. 2016. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Malmlöf, Maria (red.) 2013. *Förmedlingens möjligheter: några framtidsperspektiv på uppdragsarkeologi*. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.
- McRuer, Robert 2006. *Crip Theory. Cultural Signs of Queerness and Disability*. New York: New York University Press.
- Merriman, Nick (red.) 2004. *Public Archaeology*. New York: Routledge.
- Oliver, Michael 1990. *The Politics of Disablement*. London: Macmillan.
- O'Tool, Mark, P. 2010. Disability and the Suppression of Historical Identity: Rediscovering the Professional Backgrounds of the Blind residents of the Hôpital des Quinze-Vingts. I: Eyler, Joshua R. *Disability in the Middle Ages. Reconsiderations and Reverberations*, s. 11–24. Farnham: Ashgate.
- Phillips, Tim & Creighton, John 2010. *Employing People with Disabilities: Good practice Guidance for Archaeologists*. Institute for Archaeologists Professional Practice Paper No. 9. Reading: Institute for Archaeologists, University of Reading.
- Phillips, Tim & Gilchrist, Roberta 2012. Inclusive, Accessible, Archaeology. I: Skeates, Robin; McDavid, Carol & Carman, John (red.). *The Oxford Handbook of Public Archaeology*, s. 673–693. Oxford: Oxford University Press.
- Phillips, Tim; Gilchrist, Roberta; Hewitt, Iain; Le Scouiller, Stephanie; Booy, Darren & Cook, Geoff 2007. Inclusive, Accessible, Archaeology. Good Practice Guidelines for Including Disabled Students and Self-Evaluation in Archaeological Fieldwork Training. *Guides for Teaching and Learning in Archaeology*, nr 5. London: Higher Education Funding Council for England.
- Powell, Lindsay; Southwell-Wright, William & Gowland, Rebecka (red.) 2017. *Care in the Past. Archaeological Interdisciplinary Perspectives*. Oxford: Oxbow.
- Riddle, Christopher, A. 2013. The Ontology of Impairment: Rethinking How We Define Disability. I: Wappett, Matthew & Arndt, Katarina (red.). *Emerging Perspectives on Disability Studies*, s. 23–39. New York: Palgrave Macmillan.
- Riksantikvarieämbetets FoU-program 2017–2021 för kulturarv och kulturmiljö*. 2016. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

- Shakespeare, Tom 1999. Commentary: Observations on Disability and Archaeology. I: Finlay, Nyree (red). *Disability and Archaeology. Archaeological Review from Cambridge*, vol. 15:2, s. 99–101.
- Shakespeare, Tom 2013. *Disability Rights and Wrongs Revisited (2nd edition)*. Hoboken: Taylor and Francis.
- Shildrick, Margrit 2012. Critical Disability Studies: Rethinking the Conventions for the Age of Postmodernity. I: Watson, Nick; Roulstone, Alan & Thomas, Carol (red.). *Routledge Handbook of Disability Studies*, s. 30–41. New York: Routledge.
- Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. London: Routledge.
- Snyder, Sharon L. & Mitchell, David T. 2006. *Cultural Locations of Disability*. Chicago: University of Chicago Press.
- Svanberg, Fredrik & Wahlgren, Katherine H. 2007. *Publik arkeologi*. Stockholm: Historiska museet.
- Southwell-Wright William 2013. Past Perspectives. What can Archaeology Offer Disability Studies? I: Wappett, Matthew & Arndt, Katarina (red.). *Emerging Perspectives on Disability Studies*, s. 67–95. New York: Palgrave Macmillan.
- Southwell-Wright, William, Gowland, Rebecka & Powell, Lindsay 2017. Foundations and Approaches to the Study of Care in the Past. I: Powell, Lindsay; Southwell-Wright, William & Gowland, Rebecka (red.). *Care in the Past. Archaeological Interdisciplinary Perspectives*, s. 1–22. Oxford: Oxbow.
- Thorpe, Nick 2017. The Palaeolithic Compassionate Debate – Alternative Projections of Modern-Day Disability into the Distant Past. I: Powell, Lindsay; Southwell-Wright, William & Gowland, Rebecka (red.). *Care in the Past. Archaeological Interdisciplinary Perspectives*, s. 93–110. Oxford: Oxbow.
- Tilley, Lorna 2017. Showing That They Cared: An Introduction to Thinking, Theory and Practice in the Bioarchaeology of Care. I: Tilley, Lorna & Schrenk, Alecia A. (red.). *New Developments in the Bioarchaeology of Care. Further Case Studies and Expanded Theory*, s. 11–43. Switzerland: Springer.
- Tilley, Lorna & Schrenk, Alecia A. (red.) 2017a. *New Developments in the Bioarchaeology of Care. Further Case Studies and Expanded Theory*. Switzerland: Springer.
- Tilley, Lorna & Schrenk, Alecia A. 2017b. Introduction: New Developments in the Bioarchaeology of Care. I: Tilley, Lorna & Schrenk, Alecia A. (red.). *New Developments in the Bioarchaeology of Care. Further Case Studies and Expanded Theory*, s. 1–10. Switzerland: Springer.
- Tillgängliga natur- och kulturområden: en handbok för planering och genomförande av tillgänglighetsåtgärder i skyddade utomhusmiljöer*. Rapport/Naturvårdsverket 6562. Stockholm: Naturvårdsverket.
- Wermeling, Erika & Nydahl, Erika 2011. *Från forskningsobjekt till medaktör: om samarbete mellan forskare och dem forskningen berör*. Sundbyberg: Handikappförbunden.
- Wylie, Alison 2007. Doing Archaeology as a Feminist: Introduction. *Journal of Archaeological Method and Theory*, vol. 14:3, s. 209–219.

FuTArk

FUNKTIONSVARIATION, TILLGÄNGLIGHET, UPPDRAGSARKEOLOGI

Enkät

Enkätsvaren skriver du in direkt i dokumentet direkt efter frågan. Spara dokumentet och mejla det sedan till goran.gruber@arkeologerna.com. Vi önskar få in svaret senast den 28 februari. Eventuella frågor om enkäten ställs till: Göran Gruber, Arkeologerna, 076 128 41 48 eller Anna Arnberg, Stiftelsen kulturmiljövård, anna.arnberg@kmmd.se, 073 810 72 77.

Organisation

1. Vilken uppdragsarkeologisk organisation?
2. Vilken är organisationens eventuella huvudman?
3. Namn och funktion på den/de som svarat på enkäten:
4. E-post och telefonnummer:

Mål/målgrupper

5. Finns uttalade mål och/eller strategier för det publika arbetet – *förmedling* – inom er organisation? Om ja, beskriv dessa kortfattat.
6. Vilka målgrupper vänder sig organisationens publika arbete till?
7. Arbetar er organisation med funktionshinderperspektiv som en del av ett mångfaldsarbete (exempelvis genom strategidokument, vid rekryteringar och i publikt arbete)? Beskriv i så fall på vilket sätt.

Utförande

8. Vilka former av publik verksamhet arbetar ni med som en del av de uppdragsarkeologiska projekten (visningar, föredrag, webb, osv.)?
9. Har ni inom er organisation genomfört några särskilda insatser för att öka tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning, till exempel vid visningar i fält, presentation på hemsidor, i rapporter osv?
10. Har ni på annat sätt arbetat med funktionshinderaspekter i ert publika arbete, till exempel genom deltagande aktiviteter, innehåll eller perspektiv.

Kunskaper

11. Har ni haft någon utbildning för personalen kring funktionshinderfrågor/perspektiv?
12. Finns det någon/några inom organisationen som har särskild kunskap eller ett särskilt uppdrag när det gäller bemötandefrågor ur ett funktionshinderperspektiv?

Kontakter/samarbete

13. Har ni upprättat/initierat kontakter och/eller samarbeten med någon/några funktionshinderorganisationer eller andra verksamheter inom området? Om ja, hur har detta samarbete sett ut och hur har det påverkat den egna verksamheten, beskriv kortfattat?

Framtid

14. Har ni upplevt svårigheter och/eller hinder när det gäller ert arbete i relation till funktionshinderområdet? Om ja, beskriv kortfattat dessa.
15. Vilka behov av stöd känner ni att er organisation behöver kring dessa frågor?
16. Hur planerar ni att arbeta med frågor kring publikt arbete, tillgänglighet och funktionshinder i framtiden?

TACK!

Sökningar har gjorts på följande organisationers webbsidor

Kulturarvssektorn

Arkeologiforum
CNV (Centrum för naturvägledning)
FUISM (Föreningen för pedagogisk utveckling i svenska museer)
Handikapphistoriska föreningen
Kalejdoskop
Länsmuseernas samarbetsråd (26 museer)
Blekinge museum
Bohusläns museum
Dalarnas museum
Hallands läns museer (Hallands kulturhistoriska museum, Hallands konstmuseum, Kulturmiljö Halland)
Jamtli – länsmuseum i Jämtlands län
Jönköpings läns museum
Kalmar läns museum
Kulturen i Lund
Kulturparken Småland
Länsmuseet Gävleborg
Gotlands museum
Murberget Länsmuseum Västernorrland
Norrbottnens museum
Regionmuseet i Kristianstad
Stockholms läns museum
Sörmlands museum
Upplandsmuseet
Värmlands museum
Västerbottens museum
Västergötlands museum
Västmanlands läns museum
Västarvet
Örebro läns museum
Östergötlands museum
Smålands museum
Malmö Museer

M-ark (Museiarkeologiska branchorganisationen) (14 museer)
Blekinge museum
Bohusläns museum
Göteborgs stadsmuseum
Jönköpings läns museum
Kalmar läns museum
Kulturen i Lund
Kulturmiljö Halland
Stockholms läns museum
Stockholms stadsmuseum
Sydsvensk Arkeologi AB
Upplandsmuseet
Värmlands museum
Västergötlands museum
Östergötlands museum
NCK (Nordiskt centrum för kulturarvs-
pedagogik)
RAÄ (Riksantikvarieämbetet)
Riksställningar
SUBo (Sveriges uppdragsarkeologiska
branchorganisation) (22 medlemmar
+ associerade medlemmar)
Arkeologgruppen AB (Örebro)
Arkeologikonsult AB (Upplands Väsby)
*Arkeologerna Statens historiska museer
(Stockholm, Uppsala, Linköping,
Möndal, Lund)*
Bohusläns museum (Uddevalla)
*CMB Uppdragsarkeologi AB
(Löddeköpinge)*
Dalarnas museum (Falun)
Gotlands museum (Visby)
Jönköpings läns museum (Jönköping)
*Kulturhistoriska föreningen för södra
Sverige (Lund)*
Kulturlandskapet (Fjällbacka)
Kulturmiljö Halland (Halmstad)

Länsmuseet Gävleborg (Gävle)
Murberget Länsmuseet Västernorrland (Härnösand)
Museiarkeologi Sydost (Kalmar)
Rio Göteborg (Göteborg)
Stiftelsen Kulturmiljövård (Västerås, Stockholm, Norrköping)
Stiftelsen SAU (Uppsala)
Stockholms läns museum (Stockholm)
Sydsvensk Arkeologi AB (Kristianstad, Malmö)
Sörmlands Arkeologi AB (Stockholm)
Upplandsmuseum (Uppsala)
Östergötlands museum (Linköping)
Kraka Kulturmiljö AB (Stockholm), associerad medlem
Eldrun arkeologi & landskap (Trosa), associerad medlem
Svenska arkeologiska samfundet
Sveriges museer

Funktionshinderrörelsen, samarbetsorgan, föreningar, nätverk

DHR (Delaktighet – Handlingskraft – Rörelsefrihet)
Funka
Förbundet Sveriges Dövblinda
HSO, nu Funktionsrätt – huvudorgan
HSO, nu Funktionsrätt – regionala samarbetsorganisationer
Hörselskadades riksförbund (HRF)
Lika Unika (Förbundet Sveriges Dövblinda)
FSDB, Hörselskadades Riksförbund HRF,
Neuroförbundet – tidigare NHR, Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar
RBU, Sveriges Dövas Riksförbund SDR,
Synskadades Riksförbund SRF)
MFD (Myndigheten för delaktighet)
Nuft (Nätverket unga för tillgänglighet)
Sveriges Dövas Riksförbund
Synskadades Riksförbund (SRF)
Utopia

Finansiärer

Arvsfonden
Kulturrådet
RAÄ (Riksantikvarieämbetet)
Riksbankens jubileumsfond
Postkodlotteriets kulturstiftelse
Vinnova

Presentation av tidigare projekt

Nedan följer en kort presentation av de projekt som har fokuserat på områden som berör eller tangerar FuTArks intresseområde. Inkluderade är även vissa andra projekt som bedöms kunna tjäna som inspiration för ett större forskningsprojekt. Hämtade under maj 2017.

Förenklat faller projekten inom tre områden som här har rubricerats *Tillgängliggöra*, *Synliggöra* och *Möjliggöra involvering/utövande av professionen*.

Tillgängliggöra

Funktek

<http://www.funktek.se>

Projektet *Funktek* var ett samarbete mellan Göteborgs stadsmuseum som var initiativtagare och kulturföreningen Utopia, RISE Interactive, Mistra Urban Futures, Change-maker AB och Riksutställningar. Projektet pågick under tre år, 2014–2017, och finansierades genom medel från Allmänna arvsfonden. Projektets utgångspunkt var alla människors rätt att kunna gå på och uppleva museum på lika villkor. *Funktek* anställde personer med olika normbrytande funktionsvariationer (funktionsnedsättningar) för att arbeta som så kallade funktekpiloter. De utvärderade tillgängligheten både inne på Göteborgs stadsmuseum och på stadsvandringar utomhus. Genom ett stort antal workshops genererades nya kunskaper som sedan användes i arbetet med nya utställningar. Målet var att skapa lösningar, inte sär lösningar. Projektet har förutom rapporter av workshoparna producerat en handbok, *Bara gör! Så skapar du ett tillgängligare museum* (Gillberg m.fl. 2017). Den finns också fritt tillgängligt som PDF på projektets webbsida.

Jämlik kultur – för barn och unga med NPF

http://www.vastarvet.se/tjanster_och_projekt/aktuella-projekt/jamlik-kultur/

Projektet *Jämlik kultur* är ett utvecklingsprojekt som drivs av Västarvet i samarbete med Lilla Edets kommun och föreningen Attention. Det är ett drygt ettårigt projekt som beräknas avslutas 2017. Finansieringen står Västarvet för med bidrag av Lilla Edets kommun. Projektet går ut på att ta fram en modell för musei- och biblioteksbesök som fungerar för barn och unga med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF). Det

innebär att både den fysiska miljön, pedagogiken och bemötandet av besökare kommer att ses över. På Lödöse museum bygger man ett sensoriskt rum med anpassad information i form texter, bilder, taktila ytor och filmer. Rummet är utformat för att inte överlasta syn, hörsel, lukt och så vidare. Det ska också fungera som en trygg plats att påbörja ett musei- eller biblioteksbesök i där man kan orientera sig med hjälp av en karta, få överblick med hjälp av bildschema och "känna in" miljön. Projektet kommer även att resultera i en digital publikation.

Kännbart

<http://www.kannbart.nu/>

Projektet *Kännbart* är ett samarbetsprojekt mellan ABF, förbundet Sveriges Dövblinda (FSDB) och Riksutställningar. Projektet är pågående (2016–2017) och finansieras genom medel från Arvsfonden. Projektet består av en samtidskonstutställning som undersöker hur vi når varandra utan att syn och hörsel behövs. Utställningen utforskar nya tekniker och förhållningssätt för att man som dövblind, döv och synskadad ska kunna ta del av utställningen.

MegaMind

<https://www.tekniskamuseet.se/upplev/utställningar/megamind/>

MegaMind är Tekniska museets science center som öppnade 2015 och är pågående. Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse är huvudfinansiär för *MegaMind*, men man har även erhållit medel från Stora Fonden, Sveriges Ingenjörer, Arvsfonden, Post- och telestyrelsen (PTS), Barbro Osher Pro Suecia Foundation och Innovativ Kultur. Här utforskar alla, oavsett funktionsförutsättningar, var alla smarta idéer kommer ifrån och hur man kan träna sin hjärna att bli ännu smartare. Tekniska museet har arbetat medvetet på att göra sitt science center tillgängligt och informationen på alla stationer finns att få som text med uppläsning, teckenspråk med textning, text med symbolstöd samt synanpassad text. En onsdag förmiddag varje månad håller *MegaMind* extra öppet så att skolgrupper med olika normbrytande funktionsvariationer (funktionsnedsättningar) i lugn och ro kan besöka science centret.

Tillgänglighet på museer

(Länken fungerar inte då Riksutställningar har upphört)

Riksutställningar anordnade under hösten 2016 en seminarierie på fyra endagsseminarier, Tillgänglighet på museer. Syftet var att uppmuntra till ett aktivt arbete med tillgänglighet med målet att alla skall ha möjlighet att besöka museer runt om i landet. Seminarierna hölls på Stockholms medeltidsmuseum, Murberget i Härnösand, Jönköpings läns museum och Trelleborgs museum. Aspekter som behandlades var bemötande, konkreta tips för att öka tillgängligheten på det egna museet, hur verksamheten kan arbeta med tillgänglighet och integration, att tillgängliggöra skyltar och språk, tillgänglighet inom kommunikation och information samt tillgänglighet för barn.

Tillgängligt kulturarv?

<http://fou-anslag.raa.se/raa/>

Tillgängligt kulturarv? var en endagskonferens som Riksantikvarieämbetet arrangerade den 22 oktober 2015 tillsammans med Certec, avdelningen för rehabiliteringsteknik vid Lunds tekniska högskola och DHR, förbundet för ett samhälle utan rörelsehinder. Konferensen finansierades av Riksantikvarieämbetes FoU-medel. Fokus låg på frågor om tillgänglighet i offentliga byggnader och hur god tillgänglighet kan uppnås i äldre offentliga byggnader samt digitala möjligheter för att göra kulturarvet mer tillgängligt ur ett funktionshinderperspektiv. Representanter från myndigheter, universitet, museer, företag och funktionshindersorganisationer deltog. Länkar till filmade presentationer och ppt finns på RAÄs webbsida (<https://www.raa.se/kulturarvet/tillgangligt-kulturarv/fou-konferens-oktober-2015/>).

Universell utformning på skånska museer

<http://www.hsoskane.se/Verksamhet/aktuella-projekt/universell-utformning/>

Projektet *Universell utformning på skånska museer* drivs av HSO (Handikapporganisationernas samarbetsorgan) Skåne tillsammans med Certec, avdelningen för rehabiliteringsteknik inom Institutionen för Designvetenskaper vid Lunds tekniska högskola. Deltagande är även Kulturen i Lund och Regionmuseet Kristianstad. Projektet pågår 2017–2018. Anställda på museerna och enskilda medlemmar från HSO Skånes medlemsorganisationer dokumenterar det som ökar och minskar tillgänglighet och delaktighet på Regionmuseet i Kristianstad och Kulturen i Lund i två workshops. Arbetet görs tillsammans med Certec utifrån universell utformning som är en metod att designa bland annat produkter, tjänster och miljöer så att alla kan använda dem utan extra anpassning. Genom att utgå från sju olika principer förflyttas fokus från en genomsnittlig användare till att miljön eller objektet ska fungera för alla människor, oavsett funktionsförmåga.

”Vi hör det vi ser”

<http://www.arvsfonden.se/projekt/vi-hor-det-vi-ser>

”*Vi hör det vi ser*” är ett pågående projekt som drivs av Skånes Dövas Distriktsförbund i samverkan med å ena sidan Skånes Dövas Ungdomsråd, Riksförbundet för Döva, Hörselskadade och Språkstörda Barn, Hörselskadades Riksförbunds Distrikt i Skåne, Förbundet Sveriges Dövblinda i Skåne och dessas systerorganisationer/lokalföreningar i Göteborg och Stockholm och å andra sidan 15 konst-, kultur-, naturhistoriska, idrotts-, friluft- och marina/maritima museer. Projektet finansieras genom medel från Allmänna arvsfonden. Syftet är att i samverkan mellan intresseorganisationer för döva och hörselskadade och 15 större svenska museer utveckla, pröva och sprida innovativa modeller för hur döva i större utsträckning ska få bättre tillgång till konst- och kulturutbud. En indirekt målgrupp för projektets insatser blir även de drygt ytterligare 350 museer i Sverige som kommer att vara mottagare av den handlingsplan/åtgärdsprogram som ska utvecklas och spridas.

Ökad tillgänglighet till Kulturarvet

<http://www.vbm.se/sv/om-museet/projekt/okad-tillganglighet-till-kulturarvet/projekt-tillganglighet.html>

Projektet *Ökad tillgänglighet till Kulturarvet* drevs av Västerbottens museum. Projektet pågick 2008–2011 och finansierades genom medel från Länsstyrelsen Västerbotten/Kulturmiljö och Europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling inom ramen för Landsbygdsprogrammet. Målet var att öka tillgängligheten för alla människor oavsett funktionsförmåga till de besöksmål som ingår i *Sevärt i Västerbottens län*. Projektet arbetade bland annat med tydligare utställningstexter, översättningar på engelska, skyltning anpassad för synsvaga, taktil karta i gjutjärn, handikapparkering, inläsningar av småskrifter, tillgänglighetsguider på *Sevärts* hemsida och en lättläst version av densamma. Två seminarier arrangerades med temat tillgänglighet till kulturmiljön.

Synliggöra

Access to Culture – Policy Analysis

<http://nckultur.org/access-to-culture/>

Access to Culture var ett projekt som Nordiskt Centrum för Kulturarvspedagogik (NCK) arbetade med och som avslutades 2015. Den europeiska plattformen Access to Culture har utvecklat riktlinjer för policydokument och en rad rekommendationer för den europeiska kommissionen, de europeiska medlemsstaterna och andra regeringsnivåer. Det innefattar bland annat att "förstå alla besökares behov" till att "uppmärksamma det rättsliga ramverket för tillgång till kultur". Med utgångspunkt i detta och olika policys på EU-nivå kring tillgänglighet till kultur arbetade detta projekt med att undersöka hur dessa policys fungerar på en nationell nivå, hur de implementeras, tolkas och används i praktiken i Sverige. Målsättningen med det här projektet var därför att undersöka glappet mellan den sociala verkligheten och de politiska målen när det gäller tillgänglighet till kultur, att utveckla rekommendationer till kommissionen och att länka samman de svenska verksamheterna med de europeiska. Projektet resulterade i en rapport, *Access to Culture – Policy Analysis. National Report for Sweden* (2015), som finns fritt tillgänglig på NCKs webbsida.¹⁸

---

18) Jonsson Malm, Carolina & Hansen, Anna 2015. *Access to culture – Policy Analysis. National Report: Sweden*. Östersund: The Nordic Centre of Heritage Learning and Creativity AB.
<http://nckultur.org/wp-content/uploads/2015/06/National-Report-Sweden-updated-version.pdf>

Att störa homogenitet

<http://fou-anslag.raa.se/raa/>

<http://www.lansstyrelsen.se/Vasternorrland/Sv/kalender/2012/Pages/seminarium-att-stora-homogenitet.aspx>

Att störa homogenitet var en endagskonferens som genomfördes den 15 mars 2012 av Riksförbundet Sveriges museer, Örebro läns museum och länsstyrelserna med stöd av Riksantikvarieämbetets FoU-anslag och Statens kulturråd. Syftet var att öka kunskapen om inkluderings- och exkluderingsprocesser hos aktörer inom kulturarvssektorn och fördjupa en diskussion om utgångspunkter och arbetssätt med en bred representation från kulturarvssektorn och angränsande politikområden. Frageställningar som låg till grund för föredrag och diskussioner vid konferensen var: Hur ser den dominerande bilden av Sveriges historia ut idag och vilka perspektiv och berättelser har fått stå utanför den gängse nationella historieskrivningen? Hur skapar vi inkluderande arbetssätt med utgångspunkt i kulturarv och kulturmiljöer? Målgruppen var kommuner, regionala och nationella myndigheter, museer, intresseorganisationer och andra aktörer som arbetar med dessa frågor.

Att störa homogenitet

<http://www.lansstyrelsen.se/orebro/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/bidrag-till-kulturmiljovard/kalejdoskop/projekt-2013/att-stora-homogenitet/Pages/default.aspx>

Att störa homogenitet var även namnet på fyra endagskonferenser som genomfördes i Örebro under hösten 2013 och våren 2014. Konferenserna genomfördes inom ramen för projekt *Kalejdoskop*, Örebro län (se nedan). Genom samtal och reflektioner som tog sin utgångspunkt i mångfaldsperspektiv, pluralism och normkritik ville man under dessa konferenser störa bilden av det homogena samhället. Teman som behandlades var hur språk kan användas för att inkludera eller exkludera, hur platser och miljöer kan inkludera eller stänga ute människor och vad som kan ske när olika mänskliga rättigheter hamnar i konflikt med varandra. Den fjärde konferensen fokuserade på det professionella uppdraget och ansvaret.

DISLIFE

(Möjligheter och hinder längs levnadsbanan – Livsförloppsperspektiv på funktionsnedsättningar och människors delaktighet i samhället förr och nu)

<http://www.idesam.umu.se/forskning/forskningsprojekt/dislife>

DISLIFE är ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt vid Umeå universitet. Projektet pågår 2016–2021 och finansieras av Europeiska forskningsrådet ERC (European Research Council). Projektet syftar till att synliggöra och klargöra hur olika funktionsnedsättningar och samhällsstrukturer i Sverige från 1800-talet fram till idag påverkar människors delaktighet i samhället och utgår ifrån fyra teman – hälsa och dödlighet, utbildning och arbetsmarknad, partnerskap och familj samt sociala aktiviteter inom fritidsstrukturer. Projektet är det första som genomför statistiska livsförloppsanalyser på Sveriges världsunika befolkningsdatabaser för att avgöra hur funktionsnedsättningar påverkar individens dödsrisker och chanser att skaffa partner, familj, utbildning eller arbete de senaste tvåhundra åren. För senare tid utforskar projektet

hur personer med funktionsnedsättning upplever livsförloppets utveckling och hur de beskrivs i massmedia samt hur aktiviteter (inom idrott, kultur och sociala medier) kan stärka deras identitet, livskvalitet och delaktighet i samhället.

En perfekt människa?

<https://www.sormlandsmuseum.se/beratta/insamling/en-perfekt-manniska/>

Projektet *En perfekt människa?* vid Sörmlands museum är ett pågående flerårigt projekt som undersöker funktionsduglighet kopplat till makt, normer och kategorisering. Projektet görs i samverkan med människor som har egna erfarenheter av funktionshinder och funktionsnedsättningar och undersöker frågor som när är en människa funktionsduglig och när är hen inte det? Vad är funktionsduglighet och hur förändras det beroende på tid, plats och samhälle? Genom intervjuer, kulturmiljödokumentationer och arkivstudier undersöker man hur det ser ut idag och hur det har sett ut förr. Arbetet ska leda till publik verksamhet så som utställningar, pedagogiska program med mera i den nya museibygnaden hösten 2018.

FOKUS

(Funktionshinder och Kulturarv, Utbildning och Samverkan)

<http://hhf.se/projekt-fokus/>

FOKUS var ett samarbete mellan Handikapphistoriska föreningen och Upplandsmuseet. Projektet pågick under två år, 2014–2015, och finansierades av medel från Allmänna arvsfonden. Projektet tog vid efter *HAIKU*-projektet. De kunskaper och insikter man hade fått därifrån omvandlades i projekt *FOKUS* (se nedan) till praktiskt museiarbete genom utbildning av museipersonal kring frågor runt funktionshinder och kulturarv. Under två års tid deltog tjugo personer från lika många museer i en utbildning om fem tillfällen. Teman under utbildningen var mångfald, samverkan, samlingarna, förmedling, samt dokumentation och insamling. Samarbete med funktionshinderrörelsen var centralt i projektet och hälften av föreläsarna hade egen funktionsnedsättning. Nätverket FOKUS skapades som nu är öppet för alla som arbetar med, eller är intresserade av, frågor kring funktionshinder och kulturarv (www.facebook.com/natverketfokus). Projektet resulterade även i en handbok, *Bredda mångfalden* (2015).

HAIKU

(Handikapphistoria i kulturarvet – Utveckling av handikapphistorisk och kulturhistorisk dokumentation och erfarenhetsutbyte)

<https://www.nordiskamuseet.se/samlingar/insamling/haiku>

<http://hhf.se/haiku-information/>

HAIKU var ett samarbete mellan Handikapphistoriska föreningen, Nordiska museet och Historiska museet (första året). Projektet pågick 2010–2013 och finansierades av medel från Allmänna arvsfonden. *HAIKU* hade som syfte att synliggöra historien om livet för personer med funktionsnedsättningar. Målet var att ta med den berättelsen i samhällets allmänna historia. Projektet var uppdelat i fyra olika delprojekt:

- En enkät till museerna om vad man tidigare gjort kring dokumentation, föremål och arkiv ur funktionshindrasaspekt.
- Insamling av livsberättelser från personer med en funktionsnedsättning och handikappförbundens historia genom en webbplatsform.
- Filmfestival 8–9 oktober 2011 på Historiska museet med tema ”Föreställningar om funktionshinder”.
- Dokumentation, till exempel hur tidigare insamlat material kunde överföras till Nordiska museets arkiv.

Arbetet skedde i nära samarbete med handikapprörelsen för att stimulera till kontakter mellan museer och handikapprörelsen och för att nå personer som ville delta med berättelser. Projektet resulterade bland annat i en digital insamling av berättelser som finns tillgänglig på www.livsbild.se, en vandringsutställning och flera publikationer – *Funktionshinderperspektiv på museernas arbete* (rapport 2012), *Åratal ur Handikapphistorien* (2012) och *Livsbild.se. En analys av livsberättelser från personer med en funktionsnedsättning* (2013).

Heterogena kulturarv – att ändra framtiden

<http://www.regionmuseet.se/kulturhistoriska-undersokningar-och-dokumentation/heterogena-kulturarv---att-forandra-framtiden.html>

Projektet *Heterogena kulturarv – att ändra framtiden* initierades av Örebro läns museum och pågick under åren 2015–2016. Det finansierades genom medel från Postkodlotteriets kulturstiftelse, Riksantikvarieämbetets FoU-anslag (2015–2016), Statens kulturråd och utvecklingsmedel från Region Skåne. Projektet *Heterogena kulturarv – att ändra framtiden* berättar genom en vandringsutställning som är pågående (*100% kamp – Sveriges historia*) en bok och pedagogisk verksamhet om olika människorättskamper i Sverige. Däribland kampen för att ta plats som fullvärdig människa som funktionshindrad, som hbtq-person eller som kvinna. *100% kamp – Sveriges historia* är ett samarbete mellan Västmanlands läns museum, Regionmuseet Kristianstad, Historiska museet och Sundsvalls museum. Sedan årsskiftet 2016/2017 har projektet Västmanlands läns museum som hemmahamn. Två publikationer är ett resultat av projektet – *N[ä]r [d]et s[t]ör* (2015) och *100% kamp – mänskliga rättigheter & kulturarv* (2017).

Kalejdoskop – sätt att se på historia

<http://fou-anslag.raa.se/raa/>

Kalejdoskop var ett projekt som genomfördes gemensamt av landets alla länsstyrelser och samordnades nationellt av Länsstyrelsen Västernorrland. Projektet pågick under perioden 2010–2012 och finansierats genom medel från Riksantikvarieämbetets FoU-anslag och länsstyrelsernas gemensamma utvecklingsmedel. Syftet var att förändra länsstyrelsernas verksamhet och bidra till att fler människor blir berörda och delaktiga i arbetet. Projektet handlade till stor del om hur kulturarv skapas, förändras och används samt hur länsstyrelsen kan bidra till att fler människor inkluderas i dessa processer. En särskilt satsning gjordes genom bidragskampanjen *Ge röst åt tysta kulturarv*. Kampanjen var ytterligare ett steg i att nå nya aktörer och att bidragsmedel kunde nå ut bredare och lyfta perspektiv som tidigare hade varit förbisedda.

Människor med olika typer av funktionsnedsättning var en grupp som man ville synliggöra. Antologin *Platsens mänskliga berättelser* är ett resultat från länsstyrelsernas gemensamma satsning där femton länsstyrelser har bidragit med artiklar.

Norm, Nation och Kultur

<http://fou-anslag.raa.se/raa/default.asp?goto=raa.A&eid=>

[Nzk1QjA4MDQxMDc5NUMwODAwMTA3MDc0MDgwOTAwMDEwNTA0MTY](http://fou-anslag.raa.se/raa/default.asp?goto=raa.A&eid=Nzk1QjA4MDQxMDc5NUMwODAwMTA3MDc0MDgwOTAwMDEwNTA0MTY)

Projektet *Norm, Nation och Kultur* startades på Örebro läns museum 2010 och drevs sedan fram till 2014. Medverkande institutioner var bland annat Historiska museet, Regionmuseet Kristianstad, Skånes Arkivförbund, Lunds universitet, länsstyrelsen i Västernorrland, ABM-nätverket i Västernorrland, länsstyrelsen i Örebro län och Riksförbundet Sveriges museer. Projektet finansierades genom medel från Statens kulturråd, Riksantikvarieämbetets FoU-anslag, Stiftelsen Framtidens kultur samt från regionförbundet och landstinget i Örebro län. *Norm, Nation och Kultur* var ett utvecklingsprojekt med det övergripande syftet att verka för ett inkluderande och öppet kulturarv genom att öka kunskap och stimulera till kritiska samtal om kulturarvsbruk, normer, mångfald etcetera och därmed betona kulturarvens roll i samhället. Genom att arrangera aktiviteter som varit överskridande vad gäller såväl regionala som sektors- och institutionsgränser har projektet bidragit till att nya kontaktytor har skapats och därmed bidragit till förnyelse av kulturarvsdiskussionen. Ett tiotal endagskonferenser har arrangerats inom ramen för projektet och cirka tvåtusen personer tog del av projektets aktiviteter. Projektets resultat har publicerats i antologin *Att störa homogenitet* (Furumark 2013).

Ulleråker – Funktionsnedsättning och kulturarv

<http://www.gender.uu.se/forskning/projekt/>

[ulleraker---funktionsnedsattning-och-kulturarv/](http://www.gender.uu.se/forskning/projekt/ulleraker---funktionsnedsattning-och-kulturarv/)

Projektet *Ulleråker – Funktionsnedsättning och kulturarv* drivs av forskarna Cecilia Rodéhn och Hedvig Mårdh vid Uppsala universitet (Centrum för genusvetenskap och Konstvetenskapliga institutionen). Projektet är pågående och finansieras genom medel från Riksantikvarieämbetets FoU-anslag. Ulleråker var en gång en av Sveriges största mentalvårdsanstalter och är ett exempel på "svårt kulturarv". Men det är också ett kulturarv kopplat till personer med psykiska funktionsnedsättningar. Platsen manifesterar marginaliserade grupperas kulturarv. Ulleråker har omvandlats till ett bostadsområde med planer för ytterligare 15 000 boende. Områdets karaktär börjar därmed förändras vilket påverkar hur kulturarvet bevaras och presenteras. Studien syftar till att undersöka och problematisera hur personer med psykiska funktionsnedsättningar representeras vid och under omvandlingen av Ulleråker. Målet är att öka kunskapen och utveckla metoder för inkludering av svårt kulturarv i kulturarvsprocesser och stadsutveckling.

Möjliggöra involvering/utövande av professionen

Inclusive, Accessible, Archaeology (IAA)

<http://archaeologyuk.org/accessible>

IAA var ett samarbetsprojekt som drevs av Department of Archaeology vid University of Reading, School of Conservation Sciences vid Bournemouth University och Research Group for Inclusive Environments (RGIE) i Reading. Projektet finansierades av Higher Education Funding Council for England (HEFCE) genom deras fond Fund for the Development of Teaching and Learning, Phase 5 (FDTL5). Projektet behandlade frågor kring funktionsnedsättning och generisk kompetens inom undervisning av arkeologiskt fältarbete. Det syftade till att öka medvetenheten om funktionshinderfrågor inom arkeologi och förbättrad integration av perspektivet i undervisningen av fältarbete. Tyngdpunkten låg på att utveckla ett verktyg för självskattning av fysisk och kognitiv förmåga av arkeologiskt arbete i fält vilket resulterade i en handbok, *Inclusive, Accessible, Archaeology. Good Practice Guidelines for Including Disabled Students and Self-Evaluation in Archaeological Fieldwork Training* (Phillips m.fl. 2007). Verktyget syftade till att öka studenters medvetenhet av tillägnad generisk kompetens och främja deras färdigheter i karriärplanering. Vidare såg man att projektet hade potential att bredda deltagandet i fält genom att utmana den stereotypa bilden av arkeologi som en disciplin där personer med funktionsnedsättning kan exkluderas. Istället för att kategorisera eller exkludera personer, fick studenterna själva skatta sina fysiska och kognitiva förmågor och betoningen kom därigenom att ligga på förmågor snarare än oförmågor.

The Inclusive Archaeology Education Project

(även känt som *The Digability Project*)

<https://digability.wordpress.com/about/about-the-project/>

The Inclusive Archaeology Education Project utvecklades av Workers' Educational Association (WEA), Yorkshire and Humber Region. WEA är Storbritanniens största ideella sektor för vuxenutbildning i England och Skottland (<https://www.wea.org.uk/about-us>) (hämtad 2017-05-15). Det treåriga projektet genomfördes 2011–2014 och finansierades genom anslag från The National Lottery genom The Heritage Lottery Fund. Projektet var en följd av en förstudie 2007–2009 som visade att attityder var en avgörande orsak till att vissa grupper var underrepresenterade inom arkeologi. Genom att utmana attityder om vem som kan arbeta med kulturarv och på vilket sätt, arbetade projektet för att ge trehundra vuxna personer från underrepresenterade grupper inom arkeologi tillfälle att lära sig om och delta i arkeologiska aktiviteter. Personer med olika typer av fysiska eller kognitiva funktionsnedsättningar, personer inom den psykiatriska vården och vissa etniska minoriteter deltog i projektet, som samarbetade med lokala organisationer, universitet, museer och besöksmål. Projektet redovisades i en rapport.¹⁹

---

19) Beauchamp, Victoria, Hindle, Rob & Thorpe, Nicola. 2014. *"Digability" – Inclusive Archaeology Education Project. Evaluation Report, November 2014*. Sheffield: Workers' Educational Association, Yorkshire and Humber Region. <https://digability.files.wordpress.com/2015/01/archie-report-master1.pdf>